БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттингеен

1963 ч. АВГУСТ 13 вторник № 191 (5595).

Өртээ 2 көп.

Эш Н. С. Хрущевтуң Югославияга дыштанып баар деп турарынга

Эрткен чылдың декабрьда Совет Эвилелиниге дыштанып чоруп турган үезинде Югославияның Коммунистер эвилелииниң чингине секретары, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының президентизи Иосип Броз Тито СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевту дыштанылгазын кадайы-биле кады Югославияга эрттирери-биле деп чалааның парлалгага дыңнаткан болгай. Ол чалалганы өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алган турган.

Эш Н. С.Хрушев кадайы-биле бо чылдың август 20-де Югославияга дыштанып чеде бээр. Эш Н. С. Хрущевту СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары эш Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП-нин Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары эш В. С. Толстиков олар үдеп чоруур деп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Чуртта ном үндүрер черлерге, полиграфияга болгаш ном садыглаашкынынга удуртулганы экижидер соруулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалга талазы-биле эвилел-республика Күрүне комитедин тургускан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне Комитединиң эргезинге шилчидер ужуруглуг организацияларның база будүрүлгелерниң ат-даңзызын бадылдарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазынга — ССРЭ-ниң министринге эш Павел Константинович РОМАНОВТУ томуйлаан.

Ховунуң ажыл-ишчилеринде

* * *

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Кааң хүннер ажаап алыышкын ажылдарын калбартырынга дузалап турар. Август 12-ге чедир республикада 4 муң гектар хире чочак-тараа кестинген. Кызыл-тас болгаш арбай кезилдези эгелээн. Каа-Хемниң «Буруңгаар», Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал», Бии-хемниң «Хадың» болгаш «Тиилелге» колхозтары чочак-тарааның кезилдезин база бастырылгазын доосканы. «Межегей», «Тиилелге», «Элегес», «Өөк» совхозтар чочак-тараа кезилдезин доозарынга чоокшулаан.

Оон-биле кады чочак-тараа кезилдезин куду темпилиг чорудуп турар ажыл-агыйлар ам-даа бар. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелинде үүгле Ленин аттыг колхоз ажаап алыышкынче эгелеп кирип, 20 гектарны кестирген. Оон еске колхозтар болгаш «Тес-Хем» совхоз чочак-тараа кажан быжарын база сывынга тургаш, тоглап дүжүп эгелээрин манап турар. «Сут-Хөл», «Найырал», «Барлык» совхозтар, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарның колхозтары чочак-тараа кезилдезин оожум чорудуп турар.

Чочак-тарааның кезилдези-биле бастырылгазының аразында улуг үзүктелиишкин бар. «Улуг-Хая» совхоз 160 гектарны кестиргеш, оон үүгле 10 гектарны белдүрүп, бастырган. «Элегес» совхоз 315 гектарны кестирген хирезинде оон бастырылгазынче амга чедир эгелеп кирбээн. Ындыг янзылыг чорук «Өөк», «Тиилелге», «Межегей» совхозтарда, Бии-Хемниң «Кызыл-тараачын», «Искра», Каа-Хемниң «Коммунизм-ге орук» колхозтарында база Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бар. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң удуртукчуларында (даргазы эш Бархатов, агроном эш Брагин) «чиг хөөннер» илерег турар. Ында чочак-тарааны шагда-ла ажаап ап болур турган, ындыг болза-даа бо ажыл-агый ону кезип алырынга амга чедир белен эвес болуп турар. Оон үжүрүнде чочак-тараа ам-даа быышаан, ажаап алыышкынны эгелээри элек деп эштер Бархатов болгаш Брагин олар бадыткап турар эвес ыйыкаан? Олар ажаап алыышкын эгелээрин манап турда чочак-тараа сыпка турган, тоглап дүжүп каап болур.

Ажыл-агыйлар кызыл-тас, арбай кезилдезин чорудуп турар, «Тиилелге» совхоз сула ажаап алыышкынынче эгелеп кирген. «Шекпээр», «Барлык», «Чыраа-Бажы», «УТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Көк-Тей» совхозтар. Каа-Хемниң «Буруңгаар» колхозу тараа культураларының ажаап алыышкынын чорудуп турар. Көк-тейжилер чаа дүжүттүң баштайгы 5 тонна тараазын тараа хүлээп алыр черже чоруткан.

Күрүне шыгжамырынче тараа кирип эгелээн. Ындыг болза-даа республикада 260 тараа комбайннары амга чедир белен эвес. Таңды районда байдал онза дүвүрээзинниг болуп турар. Ында 140 комбайн агрегаттары ажаап алыышкынга белетиеттинмээн. «Тиилелге», «Элегес» совхозтар, дуржулга станциязы (кол инженерлери эштер Юркевич, Станкин, Суворов) мурнукузу хевээр хожудап турар. Узамдыгыышкындан уштунар болгаш комбайннарны мастерскаялардан хову турлагларынче үндүрер үе клеген.

Сеелгү хүннерде бүгү республикага сүгүр чаашкыннар чагган. Хөрзүн четчир өл-шыкты алган. Чочак-тараанын тавычаларын белдүрүп, оон хосталган ховуларны аңдарар болгаш оларга одуругларының аразын сайзырадыр культураларны тарыырынга амгы үе ажок таарымчалыг. Өл болгаш изип чылаан хөрзүнге тарааны чаштырып кааргa дүрген өзүп үнер болгаш бүдүн чартык ай болганда хөй ногаан массаны бээр. Ону сиген кылдыр кезип ап азы кышны үеде ажыглаар одар кылдыр артырып болур. Оон ажыктыг болуру чигзиниг чок. Ынчангаш үүгле тарылга чорударының хуусаазын эрттирбейн дүрген өзер культураларны тарыыр херек.

Тараа культураларының ажаап алыышкынының фронтузу калбарып турар. Ажылдың баштайгы хүннеринден эгелээш бүгү механизаторлар, түскай эртемниглер тараа кезилдезиниң бедик темпизи дээш демиселди күштелдирер, тарааны өй-шаанда ажаап алыр, чаңгыс-даа килограмм чидирик болдурбас ужурлуг. Тываның тараажыларының чугула сорулгазы сл.

БАШТАЙГЫ ТАРААА

СУШЬ (телефон-биле). Бо солунну ерүп турда, бистин редакцияга Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозундан өөрүшкүлүг медээ келген: ук көдээ ажыл-агый артелинде кызыл-тас ажаап алыышкыны эгелээн. Колхоз баштаар черинин даргазы Никифор Петрович Кононенконун биске дыңнадып турары болза: Бо чылын бистин ажыл-агыйывыс дүжүт ажаап алыышкынынга чедиишкиниг белеткеннеп. Кол-ла үүве болза, комбайннар септелгезин өй-шаанда доозар аргалыг болганывыс болур. Тараа ажаар чеди комбайнны септээр тургаш, оларны бүгүн белен кылып алган бис. Дүүн оларның дөртүн ховуларынче үлеп үндүрген бис. Артыкан үш комбайн бо хүннерде база-ла тараа шөлдеринче эжиндирип кирипте-ринге белен.

Ынчаарга оларның кылыр ажылы ыңдыг-ла белен эвес — 3 муң гектар чернин тараазын ажаап алыр ужуруглар. Бо хүннерде колхозтуң тараа шөлдеринде кол тараа культураза кызыл-тас комбайн-биле дорт кезип безин болур кылдыр быжып турар. Комбайнөрлар Салчак Марат, Павел Ящиков оларның башкарганы ховуларда Бегирээ деп черде кызыл-тасты кестирип кирипкеннер. Алдарлыг чеди чылдың бешки чылынын чаа дүжүдүн сөөрткен баштайгы ийи автомашина колхозтуң төп шанында чедип келген.

Тыванның улус ажыл-агыйынга магалыг белек

(Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү тудуп доосканы-биле холбаштыр)

КЫЗЫЛДЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ МИТИНГИЗИ

Бодунга онаашкан кандыг-даа даалганы ыяавыла күүседир дээш болдунар-ла аргаларны дилеп тып ап турар кижилер, коллективтер ол сорулгазын чогуур хуусаазында күүседип, ажылының түннели-биле өскелерни өөрүп турар болгай. Ындыг коллективтерниң бирээзи көвүрүг тудуунуң Ленин орденниг № 2 кол эргелелиниң № 5 отрядының Улуг-Хемни кежилдир Кызыл хоорай чанында улуг көвүрүгнү тудуп доосканы, Тываның ажылчы чоннарын өөрткен көвүрүг тудугжуларының Кызыл участогунуң коллективи ол болуп турар.

Бо отрядтың күш-ажылчы допчу төөгүзү шынап-ла кончуг солун. Отряд бистиң Төрээн чуртувуска кончуг аар-берге үеде, немец фашистерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы чылдарында тургустунган. Ол коллектив дайынның берге чылдарында бомбалар болгаш үгер-боо октары дүжүп, частып турда, бергенин-бергезин көрүп тургаш, көвүрүг тударының берге, нарын чаңчылынга чаңчыгып, өзүп, күш кирип, быжыккан.

Отрядтың кежигүннери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Армияның шериглери-биле кады Европаның хемнерин кежилдир көвүрүглерни Венгрияга чедир тутчуп, гитлерлиг Германияга түр эжелеткен Чөөн Европада акы-дуңма улустарны хостаар дээш, бистиң шериглеривистиң барыын чүкче типелгелиг шимчээшкининге боттарының амы-тынын харамнанмайн дузалажып чорааш, оон дедир Төрээн чуртунче ээп чаныр ора, эрги көвүрүглерни септевишаан, чааларны тудуп келгеннер. Ындыг көвүрүглерни Молдавияга, Украинага, бистиң чуртувустуң төп районнарынга олар дыка хейиу кылганнар.

Күр болгаш курукан черлерни шиңгээдип алырынче эгелекчилерни партия кыйгырып, чорудуп турар үеде көвүрүг тудуунуң бешки отряды күр черлерде тургустунган тараалан совхозтарның чаа оруктарынга көвүрүглер тудуп тургузар дээш бирги эөлчегге чорупкан.

Оон соонда, 1958 чылда Абакан—Тайшеттиң аразында комсомолчу онза чугула шалыпчы демир орук тудуу эгелей бээрге көвүрүг тудуунуң бешки отряды Абаканга база хамыкты мүрнай чедип келген. Ынчангаш Сибирьнин терең болгаш шапкын суглуг хемнери Енисей биле Абаканче болгаш еске-даа хемнерже шаап халдаашкынга оон чаачаа типелгелери, маадырлыг чоруктары база эгелээн.

Ынчангаш көвүрүг тудуунуң № 5 отрядында ажылдап турар улуг-даа, биче-даа назылыг кижилер шуптузу бодунуң ажыл-хөрээнин чаартыкчылары, рационализаторлар болуп турарында кижи кайгаар үүве чок. Мында чедимчелиг болгаш чедимче чок байдалларны бодунуң амыдралында чангыс удаа эвес көрүп келген кырганнар-биле ажыл-херектиң, амыдыралдың кадыг-бергезин көрбээн аныактар бир эп-сеткилдиг, найыралдыг чурттап, ажылдап турарлар.

Бодунуң ажыл-херектери-биле бүгү чуртка алдаржаан бо улуг болгаш найыралдыг, сагылга-чүрүмнүг коллективти көвүрүг тудуунуң хоотун ажылдакчызы, кезээде ажылдың чаа аргазын дилеп чоруур Иван Алексеевич Митрофанов удуртуп турар. Көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, оон иштинде Кызылга көвүрүг туткан тудуг участогунуң ажыл-ишчилери кыдыындан кыра чаа, мурнакчы чоруктуң эгелекчилери. Эптеп тургузар демир-бетондан көвүрүг фундаментилерин, баганаларын кылырының, демир конструкциялардан көвүрүгүнүң оргаларын эптеп кылырының чаа аргалары бо коллективке тывылган. Бо коллективтин ажылдакчыларының кол принциви тудугну дүрген, чиик өртектиг, эки шынарлыг болгаш чараш кылдыр кылыры.

* * *

1963 чылдың август 10-да, совет тудугжу хүнүнүң бүдүүзүнде, мурнунда үүгле чалгынныг күш ужуп, чакпалыг балык эштип эртер деп бодаттынар турган, ам совет кижилерге чагыртган терең болгаш шапкын суглуг Улуг-Хемни кежилдир Кызыл хоорай чанында туткан көвүрүгүнүң чанында кижилернин, машина-техниканың хөйү ужу-кыдыы көзүлбес арга-арыг дег апарган турган. Ол болза Кызылдың ажылчы чоннарының Улуг-Хемни кежилдир Тывада бирги даш-бетон көвүрүгүнү байырлалдыг байдалга ажылын турганы ол. Кызылдыы-биле 15.00 шакка чедир эвээш-ле минуталар арткан. Машиналыг, аттыг, чадаг кижилериниң шуужүп келиишкини улам-на тулуктеп турган.

— Ха-а, бо көвүрүгнүң магалыын аа, чүнүң-биле, кымнар ынчаар кылып каар чоор!

— Көвүрүг тудар талазы-биле эртемниглер даш, дой-доврактыг демир-биле холуй шуткуп турган кылып кааны ол-дур ийин, бөгүнгү «Шын» солунда оларның чуруктарын парлап каан чорбадыва, эрес эр хейлер-дир ол! — дижип, чамдык кижилер чугаалажып турганнар.

СЭКП Кызыл хоорай комитединин бирги секретары эш П. Киселёв байырлыг митингини ажыткаш, көвүрүгнү хүлээп алыр талазы-биле күрүне комиссиязының даргазы, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазынын оралакчызы эш Н. Коссовна сөс берген. Күрүне комиссиязының даргазы көвүрүгүнүң шынарын бедии-биле үнелээн.

— Көвүрүглеп шимчээшкинин байырлалдыг байдал-биле ажылары-биле, силерниң бөгүн мында моорлап чедип келгеннер дээш, сеткил-сагыштың ханызындан изиг байырны силерге чедирерин төрээн хоорайыңар чанында, Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү тутуп туткан комплексилиг бригаданың ажылчыннары мөңгээ дааскан үүве, эштер — деп, бригадир эш Н. Иванов бодунуң сөзүн эгелээн. Бо митинг, силер бүгүдениң өөрүшкүлүг арын-нүүрүнер бистерге эң эки шаннал, бистиң берге күш-ажылывысты эн-не бедии-биле үнелээн ол деп билип тур бис.

Бо көвүрүг бистиң бригадавыстың баштайгы ажылы эвес үүве, ындыг-даа болза, бис маңаа бойдустуң бергелерин ажып эртип тургаш, маадырлыг чоруктун база бир школазын эртивис. Маңаа бистер бистин дуржулгалыг аныяк инженер-проравывыс эш Чепкасовтун эгелекчи саналын өзүгаар көвүрүгүнүн сугта турар баганаларын Кызылдың чыккылама соогунда дошту оюп тургаш, Улуг-Хем-биле дошту хунаажып тургаш тургустувус. Бистиң ол дидим хөрээвистиң типелгелиг болурунга бүзүревестер база турган. Бистиң эң дээре мастерлеривис болгаш ажылчыннарывыс Д. Джуган, Павел Гетьман, Краснобаев, Костецкий, Бежан, бистиң бригаданың еске-даа шупту ажылдакчылары боттарының берген ажылчын сөзүнге зэ болуп шыдавайн, ажылчын ат-алдарын ышкынарлар деп бодаар силер бе? Чок, олар ынчанмастар!

Чеди чылдың бешки чылының планнарын хуусаа бетинде күүседип, бистиң чуртувуска коммунизм тургузарының программазын күүседирингe күш-ажылчы үлүүнерин улам-на көвүдедирицерни силерге күзеп тур бис — деп, эш Иванов сөзүн дооскан.

Тываның болгаш Кызыл хоорайның ажылчын аңгызының эң улуг отряды болур, автомашиналар чолаачыларының улуг армиязының мурнундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Пилипчук үүве чугаалаан. Бистиң шимчээшкинивиске ам күсүү туттаашкын-даа, часкы дош бадыышкыны-даа шаптыктап шыдавас болган.

Чолаачы мен, ынчангаш чолаачы эштеримнин дааскынын өзугаар бистиң көвүрүүвүстүң тудугжуларының бригадири акымны кужактап, ошкаксаам кээп тур дээш, ол эш Ивановка чеде бергеш, оон-биле ошкажыпкан.

Ажылчын ыжы берген сөзүн канчаар эөлээрин көвүрүг тудугжулары биске көргүскеннер. Көвүрүгнү ажытканынга бистер шупту өөрүп тур бис. Ындыг-даа болза, Төрээн чуртувуска бистиң күш-ажылчы өөрвис улуг. Хөөрайның чамдык үлетпүр, транспорт организациялары чартык чылдың бүдүрүлге планын күүседип шыдаваннар деп, эш Пилипчук чугаалаан.

Индирге туйбу заводунуң ажылчыны Куулар Амыр үнүп келгеш, маадырлыг көвүрүг тудугжуларына туйбу заводунуң ажылчыннарының болгаш Улуг-Хемниң оң талазында чурттап турар ажылчы чоннарның мурнундан изиг байыр чедирген.

— Эргим эштер, көвүрүг тудугжулары, көвүрүгнү хуусаа бетинде ажыглалга бээр бис деп хүлээлге алгаш, ол сөзүнерге зэ бооп, бистин хоорайывыстың ажылчыннарынга эки үлегерни көргүскен силер. Улуг-Хемни чагырып алыр дээш, үйгу-чылын, дыш чок, изиг, соокту тоовайн ажылдап тургаш, улуг типелге чедип алганынарга бис өөрүп тур бис!

Байырлыг митингиге көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының начальниги И. А. Митрофанов база үүве чугаалап, көвүрүг тудугжулары бөгүн Тыва АССР-нин девискээринде 2 көвүрүглерни ажыглалга киргеннер деп чугаалаан.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токанын чугаазын митингинин киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнааннар.

Митингинин киржикчилери Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү ажыткан дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң, Н. С. Хрущевтуң адынга байырлыг телеграмманы бир үн-биле хүлээп алган.

Көвүрүгнү машиналар чоруур кылдыр ажыдып, кызыл кожааны эш С. К. Тока байырлалдыы-биле үзе кескен. Оон машиналар, аттыг, чадаг кижилер көвүрүглеп шуужүп эгелээннер.

О. ШИРАП.

«Шынның» тускай корр.

Эш С. Токаның чугаазы

Бистин улуг хемивис—Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуунуң доозулганы республиканың бүгү ажылчы чоннарынга, ылангыя кызылчыларга улуг байырлал болуп турар-дыр. Үстүн чазаглыг оруунда, Саяннарны таварты чуртуун амыдыралчы төптеринче чоруткан оруктa сөөлгү суг шаптараазыны ам узуткаттынган-дыр.

Иван Алексеевич Митрофанов биле Михаил Алексеевич Малеевке баштаткан көвүрүг тудугжуларының коллективи ийи чылдың дургузунда Красноярск крайга болгаш бистиң республикавыска элээн каш көвүрүглерни тудуп тургускан, ол көвүрүглер бистиң чангыс аай Красноярск экономиктиг районувустун иштинге хөй таладыг харылзаларны чоокшулаткан болгаш быжыглаан. Кызыл хоорайда көвүрүгнү ажыдарынга болгаш Үстүн чазаглыг оруунуң эргелелинин ажыглакчыларынга ону дамчыдып бээринге бистерниң чыглып келген турар бо үевисте, Хемчик, Ак-Хем болгаш Б-Ойя хемнерде база-ла шак мындыг көвүрүглерниң тудуушкыны доозулган. Ынчангаш бистин көвүрүгжүлеривис Тываның улус ажылагыйынга, ылангыя автомобильчилерге төлептиг белекти берген-дир. Ол көвүрүглерни тудуп тургускан чорук республиканың бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдүрүнге бараан болур.

Үш улуг көвүрүглерни тудуп доосканы, Ак-Довуракты даг-дүгү комбинадының бирги эөлчээн, Кызылдың эзт комбинадын болгаш далган тыртыгар комбинадын ам удавас ажыглалга киирери, кобальт комбинадының, Кызыл—Тээли, Ак-Довурак—Абаза аразының оруктарының тудуушкынының темпилерин күштелдирип турары — бо бүгү дээрге, Тыва удавас бедик сайзырангай үлетпүрүн болгаш транспорттун, моон-даа артык механизастаттынган көдээ ажыл-агыйының республиказы болу бээр дээрайнин көргүзүү-дүр. Тыва улустуң дугайында СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың могаг-шылаг чок сагыш салыышкынының тодаргай чижээн, ленинчи национал политиказының улуг үре-түннелерин бистер оон көрүп тур бис. Оон-биле чергелештир ол дээрге коммунизмни калбаа-биле тургузарының дугайында, оон материал-техниктиг базазын тургузарының дугайында бистин партиявыстың XXII съездиниң төөгүлүг шиитпирлери Совет Эвиделинин бүгү-ле булуннарында, оон иштинде Тыва дээн ышкаш шак мындыг ырак-узак черлерде-даа амыдыралда хажык чок боттанып турарының бүзүрелдиг чижээ-дир. Мурнунда хожудангай турган кыдыг-булун черлерни бистин күрүневистин эң-не мурнакчы областарының, крайларының болгаш республикаларының деңнелинге чедир дүрген көдүрер утка-биле алырга, будүрүкчү күштерни хөгжүдүрүнүң айтырыгларынга СЭКП-нин ленинчи ТК-зының мерген угаанныг политиказы бистиң республикавыстың чижээнден эки көстүп турар-дыр. Совет чуртун бүгү улустарының, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң акы-дуңмалыышкы дузаламчызы-биле тываларга 19-ла чылдың дургузунда төрээн оранын социализмнин өзүзунга чаарткан, бодунуң чурталгазын болгаш культуразын үндезини-биле өскерткен.

Кызыл хоорайда көвүрүг бистиң Улуг-Хемивистин ийи эриктерин үүгле туштурган эвес, харын-даа Тываның будүрүкчү күштерин оон-даа артык кылдыр, Улуг-Хемни суу дег шак ыңдыг шапкын болгаш дүрген хөгжүдүрүнүң, коммунизмни тургузарының ниити улусчу хөрээнге бистерниң оон-даа артык улуг салыышкынны киирериниң барымдаазы болуп турар. «Эргек-Дыргак» тайгазының чалым хаалыг капшалынга Улуг-Хемни болгаш, Саян ГЭС-ниң тургузушканда, ам кылдынып турар «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттар ажыглалга киргенде, Дус-Даг ының, Хайыраканнын чугайынын, Улуг-Хемниң көкталыр хөмүр дажының, чиг-от курлавырларлыг еске-даа черлериниң ажок көвей минералдыг байлактарының баазазынга металлургия болгаш химия будүрүлгелерин тургузуп эгелээнде, ынчан бистиң кайгамчыктыг тудугжуларывыстың тудуп каан көвүрүглериниң ужур-дузазы уламна улуг болу бээр.

Көвүрүг тудуунуң № 5 отряды шынап-ла коммунистиг өзү-биле ажылдаанын бөгүн демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Көвүрүг тудугжулары ажылдаанын төлевилээн хемчээлдерин күүседкен болгаш 220 мун рубльди камнап алганнар. Олар чаа, коммунистиг күш-ажылдың үлегер-чижектерин республиканың бүгү тудугжуларынга көргүскен. Коллективте прогуллар-даа, еске-даа үрээшкиннер чок болган. Чангыс деминг, найыралчы ажылдавышаан, көвүрүг тудугжулары бадылаттынган графикти сонгаарладыр дугайында айтырыгны тургусаан болгаш харын ону мурнадыр күүседип шыдаан.

Тываның, Кызыл хоорайның ажылчы чоннары, автомобильчилери, чадаг кижилери көвүрүг тудугжуларының күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруун кезээде сактып чоруурлар. Оларның иштинден Юрий Чепкасов, Дмитрий Иванов, Василий Костецкий, Федор Слюсарь, Дмитрий Лифер, Павел Гетьман, Виктор Жарковский болгаш еске-даа хөй-хөй кижилеринин аттарын эш Тока адаан. Эш Тока СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан көвүрүг тудугжуларының алдарлыг отрядынга изиг байыры чедирип, Төрээн чурттуң чаагай чоруунга ак-сеткилдиг болгаш алдарлыг күш-ажыл дээш, тудугну шалыпчы болгаш шынарлыг кылдыр тударының үлегерин көргүскени дээш, оларга өөрүп четтиргенин илереткен.

Бистин тудугжуларывыстың тургузукчу күш-ажылы, бүгү совет кижилернин-биле бир дөмей, Коммунистиг партиявың болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын чангыс эп-сеткил-биле деткип турарының илергейлээшкини болур деп, эш Тока оон ындай чугаалаан. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээнин чарарынга инициативаны үндүргеш, бистин чазаавыс делегейнинг дүшкүрлүг чоруун чавырыдырарынын, тайбынны быжыглаарының хөрээнге ажок улуг салыышкынны киргеп. Ханы мерген, шын иштики болгаш даштыкы политиканы чорудуп турары дээш, тыва улустуң дугайында ада сагыш салыышкыны дээш, оон ажыл-агый болгаш культура херегледдеринге салып турар кичээнгейи дээш улуг өөрүп четтиришкини Совет Эвиделинин Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң чазаанга, эш Н. С. Хрущевка митингинин киржикчилериниң, Тываның тудугжуларының болгаш бүгү ажылчы чоннарының мурнундан эш Тока илергейлээн.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү ажыдып турган үези (солагай талаадан оң талаже)— СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Тока көвүрүгнү ажыдарының кожаазын үзе кезип тур; көвүрүглеп машиналар кежип эгелээн; митинг соонда чон көвүрүгже шуужүп кирипкен.

Фотолар В. ЛУТКОВ биле Х. ЧАПТЫКОВТУУ.

МАЛГА—ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭР

Темпини дүргедедир

Тес-Хем районуң «Чодураа» колхозунун Ак-Эрик чоогунда Кара-Тал деп черде сигенчилер бригадазы ажылдап турар. Ук бригаданы Ак-Эриктиң сес чыл школазынын башкы-зы Салчак Делгер удуртуп турар. Мында колдуунда-ла 6 — 7 класстарныҢ өреникчилери бар. Олар баштайгы неделяда дөрт сараатты тургускан болгаш ниитизи-биле 10 ажыг тонна сигенни белеткээн.

Школачылар мал чемнериниң белеткелинге боттарынын шыдаар шаа-биле эки киржип турунда, колхозчуларныҢ ниити күжү ол чугула ажылче четче мобилизастаттынмаан, оон уламындан сиген белеткели амдаа чер албаан.

Мында сиген белеткелиниң темпизиниң ооҗумун чүнүн-биле тайылбырлап болурул? Сигеннин үнүжү тайыс турда-ла, ону чүгле машина-биле кестиреринге кызыгаарлаттынып турар. Хол кадыырларын ажыглаарын мында чугулалап көрбээн. Бригадага он ажыг ход кадыырларын быжыглаан, а оларнын-биле чаңгыс-даа кижи сиген кестирбээн. Сигенчилерни кадыыр шалыыр даштар-биле хандырбаан. Машиналар-биле кескен сигенни чидириглиг ажаап турар.

Оон ыцай Шара-Нур деп черде № 3 хойжу бригада сиген белеткээр ажылче июльдуң 16-да киргеш, 30 тонна сигенни белеткээн болгаш оон иштинден 20 машина сигенни кыштагларда чедирген.

Сукпак деп черде № 2 бригада (бригадири эш К. Негей) мынчага чедир чаңгыс-даа сиген белеткеп албаан.

Колхозтуң партия организациязы сигенчилер ортузунга агитас-массалыг ажылдарны кошкак тургускан. Ылаңгыя эш Делгерниң удуртканы аныяктар бригадазында болгаш хойжулар бригадазында ойнаар херекселдер, көскү агитация чок, кино көргүзүлгези, лекция номчулгазы болгаш беседалар болбайн, бригадаларга автолавкалар барбайн турар.

Ниитинин малынга быжыг чемсуурну тургузар дээш бүгү-ле арганы болгаш курлавырларны ажыглаары чугула.

Л. ООРЖАК.

«Элегес» совхозтуң сиген кезилдезинде тракторлар-биле ажылдап турар М. Миегашев болгаш К. Чамбал олар нормазын хуннуң-не ажыр күүседип турар. Норма 7 га турда оларныы—8—9 га болуп турар. Чурукта оларның ажылдап турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

АК-ХЕМДЕ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырынын коллективи сиген белеткелин улам калбартнышаан, малга будук-бүрү белеткээрин организастыг чорудуп турар. Школачылар болгаш хөрөөженнер колдаан эш Дыдый-оолдуң бригадазы 6000 ажыг бөөдал будук-бүрүнү белеткээн.

Будук-бүрү белеткелинде үлегерлиг ажылдап турарлар хөй. Назыны бежен хар ашкан болза-да, М. С. Долчун угбай 1710 килограмм будук-бүрүнү белеткээн. Мал чемниге херектиг өске-даа үүлдерни белеткээр хемчегларни салбыр организастап турар.

Суурнуң чонун сиген белеткелинче эвилелдээр, воскресеньелерде шеф организастаар ажыл база багай эвес. Ак-Хемде эш Дадарыкпайнын бригадазынга дузалажып барган шефчилер эки ажылдаан. Оларнын чамдыызы сиген кестирип турда, бөлүкчүлер 2 улуг сараатты тургускан.

К. ДОРЖУ.

Чарыштың мурнуку одуруунда

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтун сиген шөлдеринде 160 ажыг кижи чеди бригада кылдыр үстүп алган, аразында чарыштыг ажылдап турар. Олар 435 гектарнын сигенин кескен болгаш 2760 центнерни бөлүп сараатталаан.

Колхоз баштаар черинин даргазы эш Хунажыктың дыңнатканын ёзугаар алырга, амгы кол кичээнгейни, бүгү күштү мал чеми белеткээринче угландырган. Школачылар болгаш хөрөөженнер бригадазы 34 центнер будук-бүрүнү бөөдалдап белеткээн. Чашпан-сигенден силос салыр ажылды база организастап эгелээн.

Бригадалар аразында калбарган чарыштың мурнуку одуруунда контора ажылдакчылары болгаш хаван фермазының коллективи чорун турар. Хая-Бажында сигенчилер бригадазы 1000 центнер сиген белеткээрин хүлээнгеш, ам 470 центнерни сараатталган. Хаван фермазының коллективи 600 центнер хүлээлгезин 60 хуу чедир күүседипкен.

Сараат тургустунмаан

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» көдээ ажыл-агый артелиниң Тарлашкын аксында Сывыраа арыында сиген кезип турар үш бригада бар. 12 кижилиг бирги бригадада тракторнуң болгаш аттың сиген кестирер ийи машиназы ажылдап турар. Хол кадыыры-биле сиген кезер черлер хөйдээ болза, ону ажыглавайн турар. Тракторнуң сиген кестирер бир машиназының септелгезин кылбааны-биле ол ажылдавайн турар, а ажылдап турар машина сигенниң дөзүндер эвес, өрүледир кезип, улуг чидириглиг ажылдап турар.

Сигенчилеринң күш-ажылын багай организастап турарындан август 6-га чедир чаңгыс-даа сараат сиген тургустунмаан. Бригадир эш Чопуй август 3-тен 5-ке чедир дуңмазынын кудазынга чорааш, ажылга келбээн. Колхозтуң механиги Аракчаа Доржу демги үрелиг машиналарны септеп бээриниң улуу, сиген бригадазынга безин келбейн турар.

Ийи, үш дугаар бригадаларның байдалы моон дээредевес. Сиген белеткелинде ажылдап турар кижилериниң аъш-чем хандырылгазы четпес. Чамдыкта хлеб, шайдан өске чүве чок апаар. Ынчангаш бо талазы-биле баштаар черниң мурнунга сигенчилериң хомудалы улуг. Эт дугайында негелде кылырга, колхоз даргазы Амырбит биле партия организациязының секретары Комбу мынча дээннер: «Олар ам-даа нормазын эт чиринге чедир ажылдаваннар». Сигенчилерни эт-биле хандырыцар деп үстүкү черлерден негелде кылырга, эткe хереглээр эмдик бени үш хонукта тудуп чададывыс— деп харылаан.

Байдал мынчыг турда, ниитинин малынга четчир мал чемин канчап белеткеп алырыл? Эмдик бе-биле орлаҗаҗ турунарда, сиген белеткелиниң таарымчалыг үеэн эрте бербес чүве бе? деп, айтырыгны колхозтуң удуртукчуларынга салза чогуур.

О. ЛАМА.

Булуң-терекчилерде

«Найырал» совхозтун Булун-Терек салбырынын сигенчилериниң хөй кезин Улуг-Хемниң ортулуктарындан сиген кезип турар. Эш Кызыл-оол бригадирлээн, 32 кижилиг бригада аъттың сиген кезер машиналары-биле 97 гектар шөлдүң сигенин кестирип, оон 76 гектарын бөлүп, 31 тонна сигенни сараатталаан. Ол бригаданың хол кадыырларлыг 12 кежигүннери 61 гектар сигенни кескен.

Хол кадыырлары-биле сиген кестирип турарлардан Х. Чанчып, Ш. Демир-оол, С. Начын-оол, Т. Найдан олар хүн бүрүде 0,25-тен 0,5 гектар чедир кезип турар. Ол ышкаш сараат салыкчылары С. Доктугу, М. Хавза олар онза кызымак ажылдап турар.

Сиген белеткелинге чүгле тускай сигенчи бригадазы эвес, база Үндүнүп, Шогжалдың хойжу бригадаларының кежигүннери база идепкейлиг киржип турар.

Коммунист Хайдыпка удуртқан будук-бүрү чемнер белеткээр 32 кижилиг звено 20 мун кг будук-бүрү чемнер белеткээр планныг тургаш, 12 мун килограммны белеткээн.

А. ТЮЛЮШ.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ӨВҮР РАЙОН

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дамба-Доржу** Сүрүнмаа Байыр-ооловна — пекарня ажылдакчызы.
2. **Ыйма** Дензинмаа Докпутовна— «Торгалыг» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Комбу** Сендек Базыр-ооловна — район эмнелгезинин ажылчыны.
2. **Ооржак** Демир-Санаа Максыр-ооловна —«Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Саая** Сендажы Эренчиновна— «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зрендей Севилмаа Найдановна— Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Минчеймаа Зинаида Бичиижиковна—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Балдыр** Кыргыс Күнчуновна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. **Болат-оол** Домна Анчыевна— «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
3. **Дамы** Дандаш-кара Дамбаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
4. **Камаа** Күзенмаа Дукчаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
5. **Лопсан** Мандалмаа Тымбаевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
6. **Казын** Долгар Едамовна — Самагалдай суурда өг-бүле өөзи.
7. **Отсур** Соян Дарганова — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
8. **Оюн** Севильбаа Кара-ооловна— Самагалдай суурда өг-бүле өөзи.
9. **Чооду** Имбикей Дукчаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Алима** Зоя Самбыловна —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
2. **Амыгалан** Самбылак Бапаанайовна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
3. **Даваа** Белчитмаа Бузулевна— «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Дигаа** Хүрүл Дүгеровна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
5. **Допуй** Шинмин Намдановна— «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
6. **Дуктуг-оол** Чайма Хүрегеновна «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
7. **Кежикти** Янчээрей — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
8. **Кош-Кулак** Көк Доржуевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
9. **Лонбу** Минчей Чымбаевна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
10. **Ооржак** Салзынмаа Дөңгүнооловна — Самагалдай суурда өг-бүле өөзи.
11. **Сагачы** Саная Калдановна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
12. **Серенбил** Иргит Дунгуловна— Самагалдай суурда өг-бүле өөзи.
13. **Танчыт** Көк Дашовна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
14. **Чамзы** Шулуу Чымановна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
15. **Черепанова** Елизавета Ивановна — Самагалдай суурда өг-бүле өөзи.
16. **Чооду** Долгар Көгеловна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
17. **Шолман** Баир Шагжановна— «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
18. **Ынаалай** Чызылаа Солановна— Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Артаа** Фина Кежиковна —«Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Баян** Өнер Шагдыровна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Бембүрүк** Серзинмаа Өдзейовна— «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Дандычай** Бады-Монгуш Дандыгайовна — райкүүскомнун социал-хандырылга киллдизинин ажылдакчызы.
5. **Дольма** Зоя Сан-хөевна—«Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
6. **Долчанмаа** Чооду Камаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
7. **Доржу** Чоодуй Чагаевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
8. **Кара-оол** Мандалмаа Деспи-ооловна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
9. **Кашина** Татьяна Дмитриевна— Самагалдай суурда өг-бүле өөзи.
10. **Кидиспей** Мандалмаа Кенденовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
11. **Лакпа** Үчекпен Адыловна — Эрзин суурда өг-бүле өөзи.
12. **Нопшу** Санмаадарый Шоюзуновна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
13. **Оюн** Маня Бадарчыевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
14. **Оюн** Инек-Саар Хопендиевна— «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
15. **Сандан** Маны Сандыковна— «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
16. **Санчат** Санмаа Николаевна— раймилициянын бухгалтери.
17. **Чайбар** Мижитмаа Сыратовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
18. **Чамбал** Сенденмаа Салчаковна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу
19. **Чамзырай** Чукаам Санчатовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
20. **Чанчыкмаа** Зоя Баа-хооевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
21. **Чооду** Екатерина Вильгельмовна—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
22. **Хорлуу** Соян Минчимаевна— «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
23. **Ширизэ** Ношпу— Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

Фабриканың бирги ээлчээн хуусаазында ажыглалга киирер

(Тыва даг-руда комбинадының партия-ажыл-агый активиниң хуралындан)

Чоокта чаа Тыванын даг-руда комбинадынын партия-ажыл-агый активиниң чөвүдел хурады болган. Чартык чыл ажылынын түннелин болгаш моон сонгаар кылыр ажылдарны аная тодаргайы-биле чугаалашкан. Комбинаттын директору эш Г. Туровецтин аная кылган илеткелинден ап көөрге, комбинат ниитизи-биле чартык чыл планын ниити продукция талазы-биле 112 хуу, бараанының талазы-биле — 137 хуу күүсеткен. Комбинатка хамааржып турар будүрүлгелер планнан дашкаар ниити продукцияны 100 мун рубльге болгаш бараанынын — 375 мун рубльге бүдүрген. Маная демдеглээр чогуур база бир солун чүве чүл дээрге, Красноярск улус ажыл-агый чөвүделинин Сорскиде молибден комбинады-биле Тыва даг-руда комбинадынын аразында социалистиг чарыш чедиишкиниг чоруп турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш база калбарып турар. Комбинаттын бүгү ажылдап турарларының 28 хуузу келир үеним ол хайгыылчыларының алын чедип алыр дээш чаржып турар. Бо талазы-биле байдал Кызылдын электри станциязында онза эки. Элегестин хөмүр даш шахтазынын коллективинде байдал база-ла эки. Энергетиктер пландан ажыр 2100 мун киловатт-шак электри күжүн ажылдап кылган. Ол будүрүлгенин коллективинин барык хөй кезии коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта киржип турары оон чедиишкиниг ажылдаарын хандырган. Кызылдын электри станциязының котел болгаш турбина база өске-даа цехтериниң дөрт ээлчеглеринге коммунистиг күш-ажыл коллективи деп атты тывыскан.

Ынчаарга Элегестин шахта эргелелинин дагжылары ниити продукция будүреринин планын 111,4 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 9050 тонна хөмүр дашты каскан.

Тыва даг-руда комбинаттын ажылында четпестерни илеткелги база чугаалаан. Ол дугайында ылаңгыя ында даг-дүгү арыглаар фабриканы ажыглалга киирериниң хуусаазын каш удаа сонгаарладып келгени тодаргай херечи болур. Ол фабриканың бирги ээлчээн бо чылдын сентябрь 30-де ажыглалга киирер ужурлуг турган болза, ам-даа кылыр ажыл дыка хөй. Комбинаттын директору эш Белявский болгаш кол инженери эш Ерофеев олар даг-дүгү чыдар черни ажылдап кылырынын доктаатты-нган технологиязын үреп турар үүл база бар. ол чорук даг-дүгүнүн сортунун күдүлаарынга чедирер апаар.

Тыва даг-руда эргелелинин ажылында мурнуку хевээр четпестер хөй. Алдын тывыжынын күрүне планын ында ам-даа дески эвес күүседип турар. Алдын тывыжында турар кижилериниң ажыл-чорудулгазында контроль чок.

Руда эргелелинин геология-шинчилел килдизи четпес ажылдап турар. Оон кол геологу эш Захаров күрлавыр руда тургузарының планын күүседирин хандырбайн турар, ол чорук болза тудуп турар будүрүлгенин будүрүлге күүзүн алгыдарынга моондак таварыштырып болур болгай.

Тыва даг-руда комбинадының бо чылдагы кол сорулгазы — «Тыва даг-дүгү» комбинаттын бирги ээлчээн чогуур хуусаазында ажыглалга киирери болур дээрзи биллингир. Ынчаарга бо айтырыг-биле хөлбаштыр капитал тудугну ап көөрге, байдалда улуг өөрүшкү чок. Мындыг барымдааны көрээли комбинатка хамааржып турар сес тудуглардан капитал салыышкынынын планын чүгле ийи чер—Кызылдын электри станциязы болгаш «Тыва даг-дугу» комбинаттың электри станциязы күүсеткен, а өскелериниң хөй үүлдер күүсеттинмээн. Ылаңгыя Хову-Аксында школаның тудуун көрүпер, ол амга чедир хүлээп алдынмаан.

Эш Туровец бодунуң илеткелинге үстүнде айытқан четпестерни чугаалаа-даа. Тыва даг-руда комбинадының, оон удуртукчуларының ажылының талазы-биле бот-шугум-үүлелчи чорук илеткелге көзүлбее болган. Харын оон ужурунда, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың машинистэкскаваторщиги эш Гусев санал бергеш, мындыг айтырыгны чөптүү-биле тургускан: Тыва даг-руда эргелели боду канчап барган чүвел? Азы оон ажылы шупту-ла тас чоруп турар чүве бе?

Эш Гусев дараазында айтырыгларны база көдүрген: кислород тургузуунун чок болуп турары-биле кижилер болгаш техника хөй турар үүл бар. Электри станциязын чогуур өйүнде ажылгалга киирбээни-биле электри күжүнге ажылдаар ийи экскаватор ажылдавайн аная турар болгаш дадарып чыткылаар. Оон-биле кады ында чурттага бажыннарының тудуун дүргедедир талазы-биле хемчегларни четпес ап турарын ол база чугаалаан.

Элегестин шахта эргелелинде партия организациязының секретары эш Елисеев болгаш участок начальниги эш Курков олар ында даг-дарының күш-ажылынын бүдүрүкчүлүүн көдүреринин талазы-биле дуржулгазын чугаалап бергеннер. Шахтада ажылдарны механизастаан. Ам ында чер болганда ийи эргелер-биле ажылдаарынче шилчээн. Ынчангаш ажыл шагын долу ажыглаарынче кол кичээнгейни салып турар. Мурнунда үш ээлчег турда чамдык кижилер аная таапкылап олургулаар азы аар-саар ажылдар кылырынга өйлежип турган. Ам ажыл комплексилиг чоруп турар: чаңгызы шуптузу дээш, а шуптузу—чаңгызы дээш ажылдаар. Ораторларның чугаазы-биле алырга, доктаамал ажылдап турар будүрүлге чөвүлел хуралдары бо үстүнде хемчеглерни алырынга улуг дузалаан, ылаңгыя ол хуралдарга оон киржикчилери чөрле үнелиг саналдарны чугаалап, киргилеп турган.

Шахтада партийжи-политиктиг ажыл база кошкак. Ылаңгыя шахтёрларның клуву шагда-ла хагдыган, шоочалыг турун турар. Оон түннели бо-дур: СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун дугайында эки лекция безин ында дыннаваан. Ынчаарга аная тус чернин радио дамчыдылгазын чүге организастап болбазын?

Кызылдын электри станциязының ажылдакчызы эш Ефременко болгаш директор эш Асеев энергетиктерниң чедиишкиннерин чугаалаан. оон-биле кады бар турар бүгү аргаларны ам-даа долузу-биле ажыглап шыдавайн турар бис дээрзин бот-шугумчүлелчи ёзу-биле айытканнар. Тыванын даг-руда комбинадының материал-техниктиг хайдырылга килдизин олар шынгызы-биле шугумчүлээн. Чүл дээрге, ол килдис чамдык цехтерни агаар арыглаар херекселдер-биле хандырбаан болгаш автоматика херекселдерин будүрүлгелерге бөөр хемчегларни албайн турган.

«Тыва кобальт» руда эргелелинин ажылында четпестер дугайында ында электри станциязының турбина машинизи эш Ефремовский тодаргайы-биле чугаалаан. Бир чижек: тудугжулар электри станциязын ажыглалга киирген соонда, аная доктаамал ажылдаар дээш барган кижилер ону катап септеп эгелээр ужурга таварышкан.

Мында хөй-ниити организациялары база кошкак ажылдап турарлар. Хуралдарны чүгле будүрүлгенин ажылынын кандыг-бир түннелин кылганда чоруткулаар болгаш доктаамал хевир чок. Ынчаарга кижилер-биле хүн бүрүнүң ажылы шуут чок деп сөглеэ хөөремче чок болур. Бо бүгүнүн ужурунда электри станциязында ажылчыннарның үнеркирер чоруу көвүдел турар, бо чоруктун болуп турар бир чылдагааны—ажыл төлевириниң талазы-биле чурумну четпес тургусканында. Хуралга санал берген өске-даа эштер ажылда четпестерни илереттиннаан, моон сонгаар ап чорудар хемчеглер дугайында тодаргай саналдарын берип тургулаан.

Хуралга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Тока чүве чугаалаан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн ажыглалга киирериниң хуусаазын каш удаа сонгаарладып келген фактынын дугайында сагындыргаш, ол дээрге, шуут чугаалаар чүве болза, партияның болгаш чазактың берген онаалгазын күүседир талазы-биле сагылга-чуруум чок чорукту көргүскен байдал-дыр дээрзин эш Тока демдеглээн. Оон-биле кады удуртукчу кижи бүгү тала-биле белеткелдиг болуп, бүгү тала-биле сагыш салыышкынын илергейлээр ужурлуг деп чүвени ол чугаалаан. Кижилерден планны күүседирин негеп тургаш, бажын-балгат-биле, амыдырал хандырылгазының өске-даа үүлдери-биле ол кижилерни хандырбас болза канчап болур деп? Оон ыцай масса-политиктиг ажылды удуртукчу кижи канчап уттурул?

Хуралдың киржикчилериниң кылган ниити түннели мындыг болган — «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунун бирги ээлчээн тударын болгаш ажыглалга киирерин хуусаазында доозар. Оон-биле кады Чаданада хөмүр даш черинин доозар ужурлуг чамдык ажылдарын болгаш Ак-Довурактың электри станциязының тудуун база доозуп, хуусаазында ажыглалга киирер. Бо дээрге Тыва даг-руда комбинадының ажылдакчыларының мурнунда турар бирги чергениң сорулгалары-дыр.

Бо талазы-биле дараазында хемчеглерни алыр: подрядчик организацияларның тудуг-монтаж ажылдарын кылып турарының шынарын болгаш чорудулгазын эки контрольдаар, ажыглалга киирер черлерни технологтуг дерилгелер-биле үзүктел чокка хандырар, дараазында чылдың тудугларын техниктиг документация үүлдери-биле чогуур өйүнде хандырар болгаш оон-даа өске.

Хуралдын киржикчилери чугаалашкан айтырыгнын талазы-биле делгеренгей доктаалды хүлээп алган. Ам чүгле ону күүседири арткан.

С. САЛЧАК.

Өңнүктер болгаш найырал

ТЕЛЕФОН дамчыштыр болчашканывыс ёзугаар Кызылдан самолёт-биле ушкаш, Иркутск хоорайга чеде бергеш, аэропорттун даштыкы туристер турар өрээлинге Москвадан келир эжимни манап базып тур мен.

— Москвадан үнген 013 рейстин самолёду орук-суур эки чоруп орардыр, хүндүскүнүн 12 шактан 15 минута ажып турда кээп хонуптар, барып уткуп алыр бис, силернин самолётче барганынар хөрээ чок боор, пассажирлернин шуптузун демей-ле маная эккээр бис—деп, чуга ак хойленниг, куу юбкалыг, солагай талакы өштүнде «Дежурный» деп бижиктиг, чазык-чаагайы магалыг, аныяк хөрөөжен кижи чугаалаан, хүлүмзүрүй-дүр. Оон эптиг-ээлдек сүмезинге удурланыр аргажок, ынчангаш — ыңдыг-дыр—дээш, ол-ла өрээлдин соңгазындан самолёт хонар шөлче көрүп алган тур мен.

Үр-даа болбаанда,

— Москвадан 013 рейстин самолёду «ИЛ-18» чедип келди — деп радио чарлапкан. Ынчанган сөөлүнде-ле самолёт даваш-шимээни аажок хонупкан, кылайты ширбип каан асфальтылыг шөлдеп чоорту кылаштап келгеш, аэропорт бажыңынын мурнунда шөлге кээп туруп алды, самолёттан үнген пассажирлерни демги дежурный барып уткуп алгаш, шынап-ла база бир өрээлге эдертип эккелди. Ол аразында кызыгаар шериниин бир капитаны база чедип келген, улустун шуптузунун паспорттарын хавырып ап тур. Ол-ла пассажирлер аразында бир каразымаар кижи мени танывас болгаш бир-ле дугаар көрген-даа болза:

— Эш Байыр-оол, бөөр, бөөр, силернин документилериңер менде — деп кый дидир. Моолче кады чоруур эжим ол-дур деп билип кагдым. Мөөн паспортум-биле орук биледин ол менээ берди. Документилерни шала-шула көрүп чорумда-ла, капитан негей берди. Документилеривис дужаап бергеш, арыг ак пөс-биле шып каан чымчак диван кырынга кожа олуруп алгаш, ам-на таныштывыс.

ССРЭ-нин Журналистер эвилелинин Моол баар төлөөлери кылдыр бис ийини томуйлаан, баштыңчызы Казахстанның телеграф агентилелинин кол директору, казах ССР-нин Журналистер эвилелинин даргазы болгаш ССРЭ-нин Журналистер Эвилелинин баштаар черинин секретары Касым Шарипович Шарипов мөөн документилерим эккелген кижи ол болду. Ол моон мурнунда өөрөөн хөй даштыкы чурттарга чоруп каапкан. Никита Сергеевич Хрущев баштай Американын Каттышкан Штаттарынга чорда, ону үдеп чоруан болгаш оон мурнунда Кыдат, Көрей ынчаар 40 ажыг хонук база чоруп каапкан, бо талазы-биле улуг дуржулгалыг эш болду.

Даштыкы туристернин тускай столоваязындан таваар чемнеин алгаш, бичии кылаштажып турувуста, радиода дикторнун үну ыңналы берди:

— Иркутск — Улан-Батор маршруттуг самолёт удавас чоруур, пассажирлер самолётка олурарынга белеткенинер!

Шөлге үне кылаштажып келириниске, «ИЛ-14»—деп самолёт ийи талазын дургаар кызыл шугумнарлыг, кудуруунда Моол Арат Республиканын тугун чуруп каан, аэропортка турган өске самолёттардан ыидыг янзы ылгалы берген, хөрлүү сүргей ардарган тур. Киргеш олурупувус, пассажирлер самолёт шыгырт долу, изин-даа аажок. Дораанна кызыгаар шериниин база бир офицери чедип келген, бистин паспорттарывысты эгидип берди. Дем чаа четче көруп четтикпээним, даштында ССРЭ-нин Сүлде демдээн алдын-биле чуруп каан, дипломаттыг паспорт деп алдын бижик-биле бижээн ногаан паспорт, көөрүмге артында хемчээли улуг ышкаш көстүрге, магадап көрүп ордум. Иштинин бир каъдында мынчаар бижээн: «Бо паспорттун ээзин канды-даа моондак чокка эрттиреринин болгаш аная бүгү-ле дузаны көргүзерин ССРЭ-нин болгаш найырадлыг күрүнелернин хамааты болгаш шериг албан черлериндеи Даштыкы херектер министерствозу Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелинин мурнундан дилеп тур». Бо домакты катап-катап номчуп ор мен.

САМОЛЁТ кезек-кезек чиндиш кыныып каап, мурнуу чүкче углай, менээ моондак болур чүве бар эвес дээнзиг, ужуп чоруп олур. Бистин-биле мурнунда-ла таныжарым, моолдун партиянын дээди школазының директору эш Хурметбек кады бар чоруан. Казахстанның Коммунистиг партиязының ТК-нын чанында партиянын дээди школазының директорунун чалаанын ёзугаар аалдап чорааш, чанып бар чорааны ол чүве-дир. Оон ыцай Польша Улус Республикадан 4 пионерлер боттарының вожатыйы-биле база Моолда пионер лагеринге дыштанып дээш бар чорааннар. Бистин аравыска Ленинчи шаннаалдын лауреады, чогаалчы эш Чингиз Айтматов кадайы болгаш оглу-биле кады олла самолётка база чораан. Болгар аныяк журналист эш Димитров, поляк хоочун журналист Ящунский суглар-биле база таныштым.

Моол чурту черле кандыг чер эвес дээш үргүлүү-ле черже көрүп чордум. Иркутскиден үнерге тайгала, тайга. 40 минута эрткен соонда улуг тайга төнгеш, ам эзимнерлиг бичежек тайгалар, оймактар, ыннар, харын-даа эрээн ховулар-даа көстүр.

Дөрт шакка он минута четпейн чорда, Улан-Батор хоорай көстүп келди. Улуг-улуг, ак-ак бажыннарлыг хоорай, оон мурнуу чүгүнде Богд деп улуг тайга бар. аэродром оон эдээнде. Улан-Баторну барык тайга эдээнде деп болур, ынчалзадаа Толы хемнин шынаазында хоорай болду.

Аэродромда улус-ла хөй, моолдун улустун революциязының 42 чыл оюн байырлап эгелээнинин ийи дугаар хүнүнде чеде берген бис, ынчангаш аэродром туктар, Моол Арат Республиканын партия, чазак баштынарының портреттери-биле шиметтинген. Моолдун Журналистер эвилелинин даргазы, «Унэн» солунун редакторунун орлакчызы эш Очирбат, СЭТА-ның Моолда корреспондентизи эш Гавриленко, ССРЭ-нин Моолда элчин черинин харыысалгалыг секретары эш Шерстнев болгаш өске-даа эштер бисти уткуп келген болду.

Чиик машинага олурупкаш, Улан-Батор хоорайже хаптывыс. Асфальтылыг орук, биче баалыкты ажа каккаш, эрээн чоруп орувуста, Толы хемни кежир тудуп каан улуг көвүруг, ону кешкеш, чоруп орарывыска, чаа-чаа хөй тулуглар, улус чурттаар 4-5 каът туйбу бажыннар тудуу. Асфальтылыг делгем кулумчулан хап орувуста, 6 каът кончуг улуг, чараш бажын көстүп келди.

— Силернин чурттаар гостиницаларыгаар херекселдер-биле хандырбаан болгаш автоматика херекселдерин будүрүлгелерге бөөр хемчегларни албайн турган.

«Тыва кобальт» руда эргелелинин ажылында четпестер дугайында ында электри станциязының турбина машинизи эш Ефремовский тодаргайы-биле чугаалаан. Бир чижек: тудугжулар электри станциязын ажыглалга киирген соонда, аная доктаамал ажылдаар дээш барган кижилер ону катап септеп эгелээр ужурга таварышкан.

Мында хөй-ниити организациялары база кошкак ажылдап турарлар. Хуралдарны чүгле будүрүлгенин ажылынын кандыг-бир түннелин кылганда чоруткулаар болгаш доктаамал хевир чок. Ынчаарга кижилер-биле хүн бүрүнүң ажылы шуут чок деп сөглеэ хөөремче чок болур. Бо бүгүнүн ужурунда электри станциязында ажылчыннарның үнеркирер чоруу көвүдел турар, бо чоруктун болуп турар бир чылдагааны—ажыл төлевириниң талазы-биле чурумну четпес тургусканында. Хуралга санал берген өске-даа эштер ажылда четпестерни илереттиннаан, моон сонгаар ап чорудар хемчеглер дугайында тодаргай саналдарын берип тургулаан.

Хуралга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Тока чүве чугаалаан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн ажыглалга киирериниң хуусаазын каш удаа сонгаарладып келген фактынын дугайында сагындыргаш, ол дээрге, шуут чугаалаар чүве болза, партияның болгаш чазактың берген онаалгазын күүседир талазы-биле сагылга-чуруум чок чорукту көргүскен байдал-дыр дээрзин эш Тока демдеглээн. Оон-биле кады удуртукчу кижи бүгү тала-биле белеткелдиг болуп, бүгү тала-биле сагыш салыышкынын илергейлээр ужурлуг деп чүвени ол чугаалаан. Кижилерден планны күүседирин негеп тургаш, бажын-балгат-биле, амыдырал хандырылгазының өске-даа үүлдери-биле ол кижилерни хандырбас болза канчап болур деп? Оон ыцай масса-политиктиг ажылды удуртукчу кижи канчап уттурул?

Хуралдың киржикчилериниң кылган ниити түннели мындыг болган — «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунун бирги ээлчээн тударын болгаш ажыглалга киирерин хуусаазында доозар. Оон-биле кады Чаданада хөмүр даш черинин доозар ужурлуг чамдык ажылдарын болгаш Ак-Довурактың электри станциязының тудуун база доозуп, хуусаазында ажыглалга киирер. Бо дээрге Тыва даг-руда комбинадының ажылдакчыларының мурнунда турар бирги чергениң сорулгалары-дыр.

Бо талазы-биле дараазында хемчеглерни алыр: подрядчик организацияларның тудуг-монтаж ажылдарын кылып турарының шынарын болгаш чорудулгазын эки контрольдаар, ажыглалга киирер черлерни технологтуг дерилгелер-биле үзүктел чокка хандырар, дараазында чылдың тудугларын техниктиг документация үүлдери-биле чогуур өйүнде хандырар болгаш оон-даа өске.

Хуралдын киржикчилери чугаалашкан айтырыгнын талазы-биле делгеренгей доктаалды хүлээп алган. Ам чүгле ону күүседири арткан.

С. САЛЧАК.

МӨГЕЛЕР, АЪТТАР

БАЙЫРЛАЛДЫҢ хүннеринде болур хемчеглерни бирден-бирээ чокка, кажан, кала, чүү болурун парлап каан улуг программаны биске берип каан. Эш Шарипов-даа, мен-даа моол сөс билбее болганывыста, чүнүн-даа аайын тыппайн, ону аңдара-түндере туткулап олурувуста, эш Магмаржав,—кончуг солун үүл, мөге хөрөжи болгаш аът чарыжы даарта болур, ону көөр бис

БЕЛЕТКЕЛДЕРНИ ШАЛЫПКЫН ДООЗАР

Бүгү күштү мобилизастаар

Тес-Хем. Танды районнарда школаларның чаа өөредилге чылынга белеткелинин дугайында айтырыгны август эгезинде СЭКП обкомунга чугаалажып көрген. Школаларны, интернаттарны септээрин, одаар түүлдерни белеткээрин болгаш өөредилге херекселдерин тыптынарын организастаар талазы-биле од районнарның чамдык школаларының, кодээ Советтериниң, партия организацияларының удуртукчулары шыдажыр аргажок сагын амыр чорукту болдуруп турганының фактылары ук айтырыгны белеткеп болгаш чугаалажып турар үеде илереттинген.

Бай-Хаак школазының септелгезин үүгле июнь 24-те эгелээнин чогумчалыг деп канчап санап болурул? Школа септээриниң планын-даа кылбаан, ынчангаш септелгени дужа-келбиже бүгү класстарга эгелээш, дериг-херекселдерни чадагай черже үндүрүп каан, а Тес-Хем районда чамдык школаларны болгаш башкылар бажыңнарын август эгезинге чедир безин септеп эгелевээн.

Бо бүгү фактылар школа ажылынга хамаарылгалыг-ла кижи бүрүзүн өскүртеки дег. Ынчалзажок, Танды парткому шуугап үнзе-даа, байдалды эжижидери-биле кылыпкан боттуг түүлү кончуг эвээш болган. Бир эвес Танды парткомунуң райкүүскомунуң, Кур-чер кодээ Советтиң болгаш «Тиилелге» совхозтуң удуртукчулары Чедрениң 8 чыл школазынга баар болза, мырынай чөгенчиг байдалды көөрдер: арада шаарарып, ирий берген шалалар тырыттынмаан, будуваан, чамдык класстарда самбыра өрнүнде чуга демирлер турбушаан, одаар ыяш үүгле сөөртүүмээн эвес, а черде безин белеткеттинмээн, өөредилге мастерскаязы бүстүп дүжүп турар болгаш чазанылга херекселдериндеи каш борбак хаарыылдар, маскалардан өске түү-даа чок. Мындыг байдалга уруглар канчап өөренирил, өөредилге программазын канчап четче шингээдип ап шыдаарыл? Частан эгелээш, директор чок каапкан школага чаа директор келгеш, хамык түвени кылып эгелээрин өөредилге чылы манавас болгай. Харын ол чаа кижи школаларга баштайгы конга хапканда-даа келири чадавас. Мындыг болганда партия, совет, профэвилел организациялары, ажыл-агый удуртукчулары дораан хөделир ужурлуг.

Үстүнде ышкаш чижектер үүгле Танды, Тес-Хем районнарда алдек эвес, харын өске районнарда база хөй болуп турары хараадангчыг-дыр. Чижээ, Барыын-Хемчик районда септезе чогуур 56 школаларның үүгле 15-жи, 38 интернаттарның 9-зу август бешке чедир септеттинген. Школаларга одаар 19 муң кубометр ыяштын үүгле келии, 800 тонна хөмүрнүн 42 тонназы дүжүрттүнген. Бо дээрге школа айтырыын эң-не харыысалга чок көрүп турарының фактылы-дыр.

Чаа өөредилге чылынга белеткел дээрге, үүгле школалар, эт-херекселдер, одалга белеткээри ол эвес. Оонбиле кады школаларны өөредилге херекселдери, комнары-биле, өөредилге мастерскааларын болгаш кабинеттерин дерилгелер-биле бүрүн хандырар ужурлуг. Бо талазы-биле четпестер көнчүт хөй. Республика школаларында бар хөренгилерни чөп ажыглаар болза, школаларны өөредилге херексели-биле эң эки хандырып болур аргалар бар. Ажыл-агыйжы кижилер ынчаар кылып ап-даа турар. Ынчаарга өөредилге херекселдеринге көрдүнген хөренгилерни чыл бүрүде чедир ажыглавайн турар школа удуртукчулары чүү бодап турар чүве ийик. Чижээ, Каа-Хем районда өөредилге херекселдери садар кылдыр көрдүнген хөренгилерниң кезии безин ажыглаттынмаан. Ол районуун Медведевка, Суг-Бажы, Тандының Владимировка школалары чангыс көпеекке-даа чүве садып албаан, а Өвүр, Тожу районнарның школалары өөредилге херекселдериниң чагыын безин магазиннерге киирбээн. Чамдык кижилерниң ындыг сагыш амыр чоруу багай түүвелге чедирери чугаажок, ынчангаш партия организациялары, чер-чер Советтери, улус өөредилге органнары байдалды доп-дораан тодараткаш, чогуур хемчегни алыр ужурлуг.

Өөредилге херекселин школаларже чедиринге садыг черлериниң талазында шаптыктаашкыннар база бар. Сесерлиг сельпозунун даргазы эш Эртине баазадан июнь эгезинде алза чогуур өөредилге херекселдерин амдаа чедиртпин албаан. Өөредилге бараннарын алырындан «Найырал», «УТКА 25 чылы», «Элегес» совхозтарның рабкооптары үр үеде ойталап келген. Ындыг түүлү кылып турар кижилер СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун шиитпиринде школа дугайында түүнү айытканын биле чогуур.

Школаның ажыл-чорудулгазынга башкылар шиитпирлиг роль ойнаар. Башкының негелде-хереглелинге, амыдырал-чурттаргазынга ажыл-агый удуртукчуларының, партия, совет организацияларының сагыш човангыр болурундан уругларның өөредилгезинин болгаш кижизидилгелиниң шынарлыг болуру дыка хамаарлыг. Хову-Аксы 8 чыл школазының ажылагый эргелекчизи З. М. Городилованың чугаалап орары болза: Мен бо школага 10 чыл ажылдап тур мен. Бисте башкыларны үнелээр, хүндүлээр, оран-бажын, одаар ыяш-биле эки хандырып турар. Бо чылын база-ла башкы бүрүзүнге 12 кубометр ыяшты дүжүрүп берген бис.

Башкы дугайында сагыш салышкынның бөдүүн чижээ бо-дур. Ынчалза-даа бисте бо талазы-биле чагенчиг фактыларны барын демдеглевес аргажок. Бин-Хем районнуң Хадың школазының башкылары ийи чыл дургузунда одаар ыяш-биле четче хандыртынмайн келген, а бо чылын ол дугайында база-ла кым-даа сагыш салбайн турар. Оон туржук, башкылар бажыңының чамдыызы чурттаар аргажок болгулаан, ол хиреде-ле оларны септээр талазы-биле кандыг-даа ажыл кылдынмаан. Ол ышкаш, Танды районунуң Дүрген школазының башкылары одаар түүл-биле амга чедир хандыртынмаан. Моон ужурундан ындыг черлерге башкы кадрларның солчуушкуну хөй болуп келген.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун докладында: «Башкы дугайында, оон идей-политиктиг болгаш түскай мергежилиниң өзүлдезинин, материалдыг хандырылгазының дугайында чогуур сагыш салышкын чамдык черлерде чок болуп турары, башкының бедик хөй-ниитичи ролүн чедир үнелевес чорук партияның политиказы-биле дүүшпес» деп айыткан. Башкылар дугайында кыыра бодап турар кижилер бо айтыышкынны ам хандыр билир үе келген.

Республиканың дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң белеткелинде ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй болгаш мырыңай үгдерээшкиннер безин бар. Пединституттун чаа тудуунун ажыглалга дужаар хуусаазы эрткен. Музыка училищезинин бажынын өске өөредилге черинге берипкен болганда, училищенин турар чери ам-даа билдинмес. Ол ышкаш өөредилге черлериниң студентилериниң № 2 школаның өөреникчилериниң чемненир чери ам-даа тодараттынмаан. Медучилищениң өөредилге корпузунун септелгези саадап турар.

Бир-тээ байдал мындыг болганда, Чырыдыышкын, Культура, Кадык камгалал министерстволары, СЭКП хооркому, хооркүүском болгаш түскай өөредилге черлериниң удуртукчулары эштер Куная, Панов, Колесников, Соколов олар берге байдалды дүрген чайладыр, септелге, белеткелдерни дарый доозар дээш боттуг хемчегларни доп-дораан алыр ужурлуг.

Августун баштайгы он хонуу эрткен. Аныяк салгакчыларны кижизидер болгаш өөредир талазы-биле СЭКП-ниң XXII съездизиниң, ТК-ның июнь Пленумунун шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының база бир чылы — чаа өөредилге чылының эгезинге чедир чаарби четпес хүннер арткан. Моон ужурунда бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, школаларның болгаш өөредилге черлериниң башкылар коллективтери, республиканың бүгү хөй-ниитизи 1963—64 өөредилге чылын чедиишкинниг чорударынга эргежок чугула бүгү үүлдерни кылыр дээш бүгү аргаларны, күштерни мобилизастаар ужурлуг.

Г. САБИРЗЯНОВ,
СЭКП обкомунуң школа секторунуң эргелекчизи.

Демниг күш-биле

Ак-Туругда уруглар бажыңының септелгези шалыпкын темпилер-биле чоруп турар. 180 уруглар чемненнир столовааның септелгези бүрүн доозулган. Чем кылыр өрээлде механизм-биле ажылдаар кудукту ыылган. Интернат корпустарының септелгезинде М. Амчың-оолга болгаш В. Май-оолга удурткан септэичилерниң ажылының темпизи дүрген, шынары эки.

Уруглар бажыңының септелгезинге Чаа-Хөл 11 чыл школазының 9-ку класының өөреникчилериниң идепкейлиг киришкенин мактаваас аргажок. Олар күш-ажылга ынак, аңаа мергежилдиг чоруун көргүскеннер. Ылаңгыя бажың штукатуралаар талазы-биле дыка мергежилдиг болганнар. Комсомолчу өөреникчилер К. Дугар-оол, В. Комужап, В. Сүгеш-оол, Д. Ортун-оол олар болза-даа онзагай ажылдааннар.

Д. ШЫНАРАП.

Школа белен

Улуг-Хем районуң Чаа-Хөл 11 чыл школазының септелгези эки шынарлыг доозулган. Ажылчыннарның болгаш башкыларның кызымак ажылдаанының түүнелинде 16 печка, 125 парта, 56 стол база өске-даа херекселдер септеттинген. Соңгалар карактарын, хаалгаларны чараш өңнүг будуктар-биле будаан. Септелгеге ажылчыннар М. Санаа, Т. Чолдак, М. Дукар, Т. Сараа, Т. Бады-Хөө болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылдааннар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Шуудап шыдаваан

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдын эки түүнелдиг болур чоруу школаны чаа өөредилге чылынга эки белеткеп алырындан база кол хамаарылгалыы биддингир болгай. Ынчангаш школаларны эки шынарлыг белеткээри дээш ажылдар бистиң Кал-Хем районда бо хүннерде база-ла хайныышкыныг чоруп турар. Ындыг болза-даа бистиң Бояровка сес чыл школазының септелгези амдыгаа чедир-ле шуудап шыдавайн турар.

Школаның интернадынга бо чылын бус-биле изидер одалга системазын киирер. Ол ажыл ам-даа орту кирбээн. Школаның үүгле дөрт класстарын дозулаан. Спорт залының, школа коридорунун болгаш класстарның соңгалары будуттунмаан. Ол ышкаш өөредилге мастерскаязы, өөреникчилериниң парталары шуут септеттинмээн. Башкылар чурттаар бажыннарының ишти чугайлаттынмаан.

Бир эвес септелгени шак мындыг оожум темпилер-биле чорудар болза, оны чогуур ойунде күүгне комиссиязынга хүлээдири канчап-даа болдунмас. Септелгени айыткан хуусаазында доозар деп бодаар болза, аңаа хөй-ниитинин, ада-нелериниң киржилгезин организаастаары негеттинин турар.

К. ЧОЛДАК-ООЛ.

Хүлээп ап эгелээн

Кызыл хоорайның чамдык школаларының удуртукчулары, төрелдер комитеттери болгаш оларны шефтен турар организациялар 1963-64 өөредилге чылында уругларга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр күженинишкиниг болгаш чуткулдуг ажылдааннар.

Хоорайның школаларының өөредилге чылынга белениң хынап көрүп, хүлээп алыр комиссия школаларның септелгезинин, өөредилге херекселдери-биле, өөредилге кабинеттери-биле болгаш мастерскаялары-биле хандырттынган байдалын бүгү тала-биле хынамчалыг көрүп, хүлээп ап эгелээн. Ам үеде хоорайның № 5, 6, 8 школаларын комиссия күлээп алган.

Хоорай школаларының хөй нуруузу септелгезин дооскан болза-даа, чамдык школалар ам-даа белен эвес бооп турар. Маңаа № 1, 3, 4, 9 школалар хамааржыр. Ылаңгыя хоорайның № 3, 11 чыл школазының септелгези онза хожудан, берге байдалды болдуруп турар.

Школачыларның бидирилге бригадазы

Турааның будурулге өөредилгелиг № 1 он бир чыл школазы бистин республиканың база бир мурнакчы школаларының биразы. Амгы үеде ол школа чаа өөредилге чылынга чедиишкиниг белеткенин турар. Ол ышкаш үстүкү класстарның өөреникчилериниң будурулге практиказы базада эки түүнелди көргүзүп турар. Туран хоорайның бетин талазында, 100 гектар хемчээлдиг черде будурулге бригадазының тараа болгаш картофель, погаа культураларының база кукурузаның дужулу дыка чаагай. Үүге дизе, бригаданың кежигүннери чазын оларны агротехниктиг чурумнар өзугаар шын тарын олурткаш, оон ажаалдазынче чангыс дем-биле ажылдап кирипкеннер.

Будурулге бригазының төву өзулуг школачы «хоорай» апарган. Өөреникчилер ында чайгы дыштанылгазын омак-хөлүг эрттирин, тарын олурткан культураларын ажаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Оларның чин турар эзш-чеми безин амдан, хоолулуг, янзы-бүрү оон херекселдери бүрүн бар, спорт шөлү-биле база эки хандыртынган. Столовая биле электристанцияның чанында машина-техника паркты. Ында боттарының ажылдап, башкарын турары тракторларны болгаш кодээ ажылагыйның өске-даа машиналарын өөреникчилер ажаап кадагалап, септелге, хайгааралын кылып турарлар. Ол ышкаш будурулге бригадазының төву — школачылар хоорайжыгажында янзы-бүрү ыыштарны тарып погаанчыдын чаагайжыткан.

Чүс гектар черде олурткан бүгү-ле культураларының үнүжү шупту-ла эки. Ылаңгыя 40 гектар кызыл-тастың дужулу дыкала чаагай, 13 ц. болурун аазап турар, чочак-тараа четчип быш-каш, амгы үеде оон дужудунуң ажаалдазынче өөреникчилер кирипкен. Шак ол чугула участокта Лидия Петрушинаның болгаш Коля Пиндюрининиң звенолары ажылдап, чочак-тараанын байлак дужулу ажаап ап турарлар.

Будурулге бригадазының бригадири, школаның кончуг эки өөреникчизи, онгу классчы Сергей Кунаев. Будурулге ундезиниериниң башкызы В. Н. Стариков биле Сергей хүн бүрү-ле харылзажып, оон ажыктыг саналдарны, сүмелерни ап, бригадазын удуртуп, оон ажыл-херээн билдилиг башкарып турар.

Будурулге бригазының кежигүннери тараан культураларын ажаап өстүреринден ашгыда, тракторларны, комбайннары болгаш өске-даа машиналарны башкарын бидирлер. Техника септелгезин база-ла өөреникчилер боттары кылып турар.

Өөреникчилерниң будурулге бригадазының ажыл хүнү 5 шак. Оон арткан хостуг шактарын олар омак-хөлүү-биле эрттирип турар.

Чуруктарда: Үстүнде № 1 чурукта — будурулге бригадазының турлаа; ортузунда № 2 чурукта — тараа культураларының дужудун өөреникчилерниң көрүп турары; аларда № 3 чурукта — тракторлар септелгезин өөреникчилер боттары кылып турлар.

Н. ЧЕРНЫШЕВ,
Фотолары авторнуу.

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

«Сүт-Хөл» совхозта Бора-Тайга 11 чыл школазының коллективи эткен өөредилге чылында школаның бүгү класстарын септелге чокка дужаар сорулганы салган. Класстарның баштынчы башкылары өөреникчилер-биле эки ажылдаанының түүнелинде эдээн каш класстар чугайлап, дозулаарындан аңгыда өске септелге чок дужааттынган. Оларга колдуунда 9 класстар хамааржыр.

Өөредилге чылы доостуру билек коллективтиң күүнү септелгеже угландырган. Үр эвес үе иштинде интернаттын, столоваяның септелгезин дооскаш, школаның шалазын солуп чаартканы. Эрги печкаларга немей 5 печка салган. Ол ышкаш ында буфет өрээлин база белеткээн. Интернатка чурттаар өөреникчилер немешкени-биле эрги столовааны таарымчалыг кылдыр алгыдып дерээн. Парталар, столдар, сандайлар база септеттинген. Физика кабинедин аңгы кинобуткалыг кылдыр алгыткан болгаш домоводство, химия, биология кабинеттерин эки дерээн.

Септелгеге башкылардан В. Назын-оол, А. Вдовин, ажылчыннардан эштер Сувандый, Дартан-оол, Бавук-Кара идепкейлиг киришкен. Ам сорулга болза оттулар ыяш, хөмүр даш өөртүп алыры болур. Тайгада белеткеттинген 1200 кубометр ыяштың үүгле 124 кубометри школа чанында дүжүрттүнген, а 90 тонна хөмүр даштын 30 тонназы өөрттүнген.

О. ДУДАК.

Эрткен чылгы четпестерни катаптавас

Танды районуун школаларының чаа өөредилге чылынга белеткели бо хүннерде төнчүүнче чоокшулап турар. Школалар септелгезинге башкылар коллективтери, хөй-ниити, ада-нелер идепкейлии-биле киржип турарлар. Чамдык школаларның септелгези доозулган, чамдыктары септелгени доозарының кырында келген. «Совет Россия» колхозтуң төвүнде Арыг-Бажы сес чыл школазының септелгези (директору М. Ягода) август айның эгезинде эки шынарлыг доозулган. Ында школаның бүгү класстарының өрээлдерин, интернаттың комнаталарын чугайлап, шалаларын дозулаан. Бүгү печкалары чаарты салдынган. 7-8 класстарның өөреникчилериниң болгаш башкыларның күжү-биле даш болгаш өлезин материалдарын дажып турган, школаның фундаментизин даш-биле солуп салган. Өөреникчилер боттарының ол кылган ажылынга дыка өөрүп турарлар. Ол ышкаш өөреникчилериниң парталарын, мебельдер, класстарның самбыраларын база-ла септеп будаан. 500 кубометр ыяшты болгаш 100 тонна хөмүр дашты белеткеп алган. «Совет Россия» колхозтуң баштаар чери школа септелгезинге улуг дузаны чедиргенин демдегээри чугула. Школага эргежок чугула тулуг материалын үндүрүп берип, транспорт-биле хандырган.

Ол ышкаш Кызыл-Арыг, Балгазын школалары чаа өөредилге чылынга белеткелди чедиишкиниг дооскан, өөреникчилерни хүлээп алырынга белен.

Ынчалза-даа школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле улуг четпестер районда бар. Бо талазы-биле байдал Бай-Хаак ортумак школазында (директору эш Шоев) эң-не багай. Ында печкалар септелгезин амдыгаа дээр дооспаан, класстарның өрээлдерин чогуур негелдедер өзугаар белеткевээн, өөреникчилериниң парталарын болгаш өске-даа мебельдерни будуваан. Шынында болза, Бай-Хаак школазы районуун бүгү школаларынга эки талалыг үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг. Школа директору эш Шоев болгаш өске-даа башкылар септелгени дооспайн турган-ла, шөлдөден чоруй барганы канчап-даа шын эвес. Ынчангаш ол школаның башкылар коллективи школаны чаа өөредилге чылынга белеткээр ажылга боттарының улуг-хуузун киирбейн турары хомуданчыг.

Эрткен өөредилге чылынга районуун чамдык школалары багай белеткенгениниң кызын одаар ыяш үстүп, өөреникчилер донуп, кыштың эрттир даштыкы идик-хеви-биле кичээлден келген болгай. Бир эвес школалар септелгезин дүрген доозуп, одаар ыяшты кыска хуусаала белеткеп албас болза, эрткен кыштың четпестери бо кызын катаптаар дээрзин олар чүге бодавайн турарларыл? Хадында, Кочетовода, Элегесте болгаш өске-даа черлерде школалар эрткен кызын кончуг дүвренчиг байдалга тургулаан болгай. Ам үеде бо школаларның септелгези орту-даа кирбээн, одаар ыяжы шуут белеткеттинмээн. Ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Үттүг-Туруг сүт-бараан фермазында школаның септелгези эң-не дүвренчиг байдалда. Ол школада үш класс өөрээли бар. Ол өрээлдериниң үүгле чангызының транказы кактыпып, штукатуралаттынган, оон өскелеринге ам-даа хол дегбээн.

Школаларны, интернаттарны, башкылар чурттаар бажыңнарны чаа өөредилге чылынга эки шынарлыг септээрин, оон белеткелин дүрген чорудары дээш, бүгү күштү салып ажылдаары Танды районуун улус өөредилге черлериниң ажылдакчыларының, төрелдериниң, хөй-ниитиниң мурнунда чугула сорулгаларның биразы болуп турар.

С. ТУШКОВ.

бердивис. Стадион барык хоорай төвүнде, Толы хемнин унунун бир шыгында. Көрүп турарга бистин Москваның Лужниктерде стадионувус ышкаш, турар чери, хевири-даа ындыг. Ол хүн кончуг изиг турзадаа, стадионнун 15 муң кижи олурар олуртары шыгырт долу. Бистин индирде бүгү-ле даштыкы төлээлер аразында барып олурттуп каан.

Стадионну долгандыр көрүп орарга, ында кижилер аажок улуг төгерил онгарының эриктерин долгандыр үнген янзы-бүрү өңнүг чечектер-де. Стадионнун ортузу көк шык, шала шийбексимээр ол шелдүн он талазында ужунда моол улустун хол бөмбүүнүн командаларының маргылдаазы болган, а солагай талазында кезек аныяктар чернин узун, бедиин халаан, долгандыр оруктарда янзы-бүрү дистанцияларга чадаг чарыш маргылдаазы болган, эстафета-даа болуп турар, шөл ортузунга өй-өйделе эдээн хөй мөгелер үнүп келгеш хүрежип, октатканы чоруп, октааны стадионнун индиринин баарында бедиктээш, кырында тургузуп каан, чоргаар кинскип турган Моолдун күрүне тугун долгандыр далаш чок аяар девээш, дедир чоруп тур. Ол-ла стадион иштин долгандыр үш бичии ооллар мунган үш аатты үш кижи чедип алган чортуп турар болду. Чарышкан кижилер, четкен аттар, хүрешкен мөгелер черле ботботтарынга биче-даа шаптык чок чоруп турарын таалап көрүп олур бис.

Демги үш ат четкен үш кижи таптыг-ла индир баарынга доктаай бергеш, чыскаалдыр туруптар орта, оон бажынга турган кижинин мурнунга бир кижи барып узун сыптыг микрофон тудупкан соонда, ол кижинин чугаазы дазырткайны-ла берген. бүгү стадион шыпшын-на апарган. ол чугаа 30 минута хире үргүлчүлээн.

— Чүү чугаалап турары ол? — деп хелемечивистен айтырарывыска.

— Бо эртен 1400 ат чарыштырган, аная 1. 2. 3. дугаар черлер эдээн аттар ол-дур. Эрткен атты алган-йөрээн турары ол. Ол кижинин чугаазы кончуг чечен болгаш тааланчыг-дыр — деп. ол тайылбырлады.

Ол аттарны четкен үш кижи, ат чарыжы мунган үш бичии ооллар аттарындан дүшкеш, индирде Моол Арат Республиканың партия болгаш чазак баштынчыларынче шиглей чадалап үнүптү. Бис шыдашпайн, тура халчып келгеш, көрүп тур бис. Оларга саазынларда кончуг таптыг шарып каан шаналдарны Моолдун Араттын Революстуг Намының Төп Комитединин бирги секретары. Министрлер Чөвүлелинин даргазы эш Цеденбал тывыскаш, холдарын тулуп, байыр чедирген, эш Цеденбалдың чанынга турган бистин СЭКП Тыва обкомунун бирги секретары эш Тока болуунун костюмунун карманындан бир-ле түүлдерни оларга берип, холун тулуп, байыр чедирип турган. Олар шаналдарын алгаш, дедир баргаш, аттарын мунупкаш, стадионнун мурнуу чарында эжиктен оожум, чоргаар чортуп үне бердилер.

Мөгелер хүрешпишаан. Оларның хүрежи дүүн эгелээн. 512 мөге хүрешкен, бөгүн үргүлчүлеп турарын орта билип алган бис. Бир үгда алды-алды — он ийи-даа, сес-сес — он алды-даа мөгелер үнүп келир мындыг. Черле мөге бүрүзүнүн улуг чаагайын, эт-ханын, шодак-судааның каас чаражын магадап ордум. Мөгелер салыр черинден хүрежир черинге чедир шала дүрген, чаражы кончуг чиик шошкуп келир. Тукка кээп өзулаан хүрежир, октаан кижи «эжинин довураан ыяавыла аштаар», оон соонда салыкчызы бергүн кедириптерге, ам тукту долгандыр оожум кончуг алныг девип кылаштааш, дедир, чок болза чүгүрүп, чок болза кылаштап чоруй баар мындыг. Бүгү мөгелер ол чурумнарны хажык чок күүседип турар.

Салыг санында-ла мөгелерниң эвээжен бар чыдары илдеп, эвээжээн тудум-на хүрештин солуну дам баар. Сөөлгү ийи мөге үнүп кээрге, бүгү стадион ыыт чок-ла апаарды. Үр болбаанда-ла мөгелериниң бирээзи шүүлген. ол болза сөөлгү үеде бүгү Моолга сургажаан аныяк мөге — 22 харлыг Монгбат болган. Мөгелерге шанналдарны база-ла эш Цеденбал тыпсып турган. Оон соонда ийи хонганда дыннаарывыска, мөге Монгбат ол дораан Төп аймактын байырлалынга база барып киржип, анаа хүрешкен база 512 мөгелерден база шүглүп үнген болду.

Демги аттар болза, аныяк аттардан эткеннери ол-дур. Өзулуг чедишкен аттар чарыжы даарта Төп аймакка болур, ону барып көөр бис — деп, бистин үдекчивис эш Мягмаржав мындыг.

Эртен он шакта Төп аймакче хаптывыс. Улан-Батордан ол арада 50 километр ажыг. Орукта улуг, биче машиналар-ла хөй. Ол аймактын стадионунга пионерлериниң кончуг чараш чыскаал көргүзүүн көрүп орувуста-ла, удавас ат чарыжы эгелээр, ынаар баар деп чугаа оон. моон дувреди-ле берген.

База-ла машинавыска олурупкаш, суурнун чиге мурнуу чүгүнче угдааш, кончуг базыр ховуну куду хаптывыс, чиик машиналар-ла көвей, он ажыг километр чораан, бир-ле дөн бажында дыка хөй машиналар чанынга барып доктаап алган. дүшкеш, кылаштажып тур бис. Чамдык кижилер аттар ам бир шак болгаш келир-даа дээр, чамдыктары ам ийи шак болгаш келирдаа дээр, мындыг.

Улус арызына кылаштап турарымга, СЭТА-ның корреспондентизи эш Гавриленко бир-ле кижи-биле хөөрешкен туру. Чеде бергеш, мендилежиримге, чугаалажып турган кижизин меңээ таныштырган. Ол болза Канаданың коммунистиг партиязының Төп Комитединин органы «Канадиен трибюн» солуунун Кыдатта доктаамал корреспондентизи. Канаданың коммунистиг партиязының Төп Комитединин кежигүнү эш Берта Уайт болду. Назы-хары эдээн улгады берген, чоон, оожуму кончуг, чүве-ле болза черже куду көргеш, чугаалап каан турар. орус сес билбес. Эш Гаврилейко биске кезек хелемечилеп турда, оон чанынга турган аныяк хөрээжен кижи, эш Берта Уайттың кадайы, хелемечилей берген, ол мырынай арыг орустаар кижи болду. Оон ачызында эдээн үр чугаалаштывыс.

Берта Уайт Пекинде ам чеди чыл ажыр чурттап турар. Болуунун солуунун редакциязының даалгазын өзугаар Моолдун улустун революциязының байырлалынга киржир дээш Улан-Батورга июль 7-де-ле келген.

— Бо черге келгеш, силерниң эң-не сонуургаан, силерге эң-не таарыынган үүл үү болду? — деп оон айтырдым.

— Ында бүгү-ле үүл кончуг эки-дир, моол улустун хүндүлээчели черле кончуг-дур, аажок болдуун улус-тур. Кыдатка ам чеди чыл ажыр чурттап туру мен, ында байдал сыр өске, бүгү-ле чүве хагдынчак, бүгү-ле чүве үүгле албан өзузу-биле тургустунган — диди.

— Бо байырлалга алдар болдурган дүүн кежээ болган күрүне хүлээп алыышкынынга чордунар бе? — деп менден айтырды.

— Аная чораан бис.

— Ол дыка-ла эки хүлээп алыышкын болду. Кыдатка черле ындыг чүве турбас-тыр. Эш Цеденбал-биле анаа анаа-ла чугаалаштым, байырлал сөөлүнде мени тускай хүлээп алыр болду — деп, сеткили черле дыка хынганын ол илеретти.

Ол чугаалажып турувуста-ла улус аттар чоокшулап олур дижи берген, шынап-ла куду көөрүвүске, дыка ыракта доозун өөр үне берген тур. Үр болбаанда-ла аттарын башкылыы бистин дужувуста келди, бистин Чедер ховузу ышкаш, ынчалза-даа оон-даа делгем улуг ховуда аттар кара-шаар. Аттар бистин дужувусту эрте хонуп чорда, хамык улус машиналарынга олурупкаш, аттар-биле дужаштыр суурже хаплаткан, бис база хаптывыс. Дужувуста маниажып турар аттар-ла хөй, олар шупту эзерлериг, мунган улузу шупту 6. 7 хире харлыг бичии ооллар болгаш уруглар.

Ол чарышка чеже ат киришкенин билип алыр дээш чадашкан бис, чамдык кижилер 800 дээр, чамдык кижилер 900 дээр, чамдыызы 1400 дээр. Ол саннардан көвүдээр боордан өске черле эвээжевес аттар чораан. Кандыг ат эткенин тодарадып билип албайн-даа, шала орайтай бээрге, Улан-Батор хоорайже хапкан бис.

Ол-ла, оон соонда-даа Моолга чоруп турувуста, Моол эштер бистин эң-не чылыы-биле хүлээп ап, совет улустуң адрезинге эң-не чылыг сөстерни чугаалап турганнар. Ол болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле Моолдун араттын революстуг намының арызында бузулбас найырадыг харылзаазын, совет улус-биле моол улус өзулуг өңнүктер болгаш оларның найыралы кажан-даа бузулбазын херечилеп турган.

Д. БАЙЫР-ООЛ.
(Уланчылыг).

Чаагай тура-соруктуң улуг чедиишкини

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкыны Москвага үргүлчүлээн

Бразилияның, Данияның, Афганистанның, Норвегияның, Аргентинаның, Чилиниң Турцияның, Нидерландыларның, Суданның, Грециянның, Ирландия Республиканың чазактарының төлээлеттирген кижилери Керээге ат салган.

Керээге ат салыышкынынга ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң чиңгине секретары Б. Ф. Подцеров, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң килдистер эргелекчилери, а ол ышкаш совет болгаш даштыкы парлалганың, радионуң корреспондентилери киришкен.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин чазактарның төлээлекчилеринге чүве чугаалаан, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге мооң мурнуу чарыында, бо-ла залга 22 күрүнелерниң төлээлеттирген кижилери боттарының аттарын салган деп айыткан.

Августуң 9-та Москвага ол Керээге Бразилияның ССРЭ-де элчини Т. Лейтао Да Кунья бир дугаарында ат салган, ол төөгүлүг документини чепсеглениишкинни бүрүнү-биле дүжүреринче баштайгы базым деп адаан.

Чепсеглениишкинни дүжүрер чорук болза, үштүң ийиги кезээ амга чедирле аарыг-аржыктан болгаш аш-чуттан качыгдап турар кижи төрелгеттинниң өйү келген негелдези болуп турар деп, элчин демдеглээн. Дайын хереглелдеринге үндүрүп турар хөрөңгилерни кижилерниң чаагай чоруунче угландырганда ынчан кайы хире магалыг перспективалар ажыттынып болуру кижи бүрүзүнге билдингир.

Үргедээшкин чепсектериниң орнунга угаан-бодалдың болгаш материалдың үнелиг үүлдерин тургузар херек деп, Бразилияның элчини онзалап демдеглээн. Бразилияның чазааның бүрүнү-биле каттыжып турары бо Керээ ол чаагай соруулга бараан болуп турар.

Ооң соонда столга чедип келген Данияның ССРЭ-де элчини Кристиан Д. Хольтен-Эггерт бодунуң кыска чугаазын орус дыл кырынга чугаалаан. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге, Данияның хаан чериниң даалгазы-биле ат салыр улуг алдар меңээ таварышты, бо Керээни Москвага чарган дугайында медээни данилер улуг сеткил ханыышкыны-биле уткаан деп, ол чугаалаан.

Бо Керээ болза радиактивтиг бүдүмел-биле хораладаттынар чоруктуң айыылын чайладып турар болгаш Чөөн база Барыын чүктүң аразынга улам ыңай чугаалажыышкынарга үндезинни тургузуп турар-дыр деп, элчин демдеглээн. Ук Керээ депшилгениң болгаш тайбыңның хереңге бараан болур дээрзинге мээң чуртум шын сеткили-биле идеген турар деп, Кристиан Д. Хольтен-Эггерт медеглээн.

Данияның төлээлекчизин Афганистанның элчини Абдул Хаким Шахламы солаан. Бо Керээ дээрге үш улуг күрүнелериниң — Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның могаг-шылаг чок күжениишкиннериниң түңнели-дир деп, ол онзалап демдеглээн. Ук Керээ болза бистиң үевистиң эң-не улуг, политиктиг болуушкуннарының бирээзи болур болгаш чурттар аразында харылзаларны быжыглаарынга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга улуг салдарны чедирер. Бо Керээ ооң-биле чергелештир делегейниң калбак кады ажылдажылгазынга үндезинни база-ла белеткеп турар.

Бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынче болгаш ядролуг энергияны улустарның аас-кежиинге болгаш чечектелиишкининге ажыглаарынче угланган өске-даа базымнар кылдынган турар дээрзинге идегелин элчин илереткен.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни хоруур дугайында ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның аразынга маңаа, Москвага чарган Керээни бистиң чуртувус ак-сеткилдиг өөрүшкү-биле хүлээп алган деп, Норвегияның ССРЭ-де элчини Фритьоф Х. Якобсен медеглээн. Керээ болза делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынга идиг болур магат чок.

Керээни долгандыр күрүнелериниң калбаа-биле каттыжар чоруу бот-бодунга бүзүрежир чорукту улам ыңай быжыглаарынга дузалаар болгаш чепсеглениишкинни дүжүреринче орукка улам ыңайгы базымнариың болдунарын кылыр дээрзинге идегелин Фритьоф Х. Якобсен илергейлээн.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге ат салырын Аргентинаның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген К. Ф. Сильва Гусманга Аргентинаның болгаш Чилиниң чазактары дааскан. Ол хүндүлүг даалганы күүсеткеш, ооң чугаалааны болза:

Нацияларның аразында харылзааларга бот-бодун билчир чоруктуң принципин Аргентина бодунуң даштыкы политиказынга чайгылыш чокка кезээде деткип келген. Тайбыңны быжыглаар соруулга-биле чөрүлдээлерни чайладырынга болгаш дем каттыштырарынга белеңин Аргентина кезээде илергейлеп турган. Бот-бодун билчир чоруккa ол хире идегелдиг үүлдер бижиттинген бо Керээге бодунуң холунуң үжүүн салгаш, Аргентинаның чазаа бодунуң чаңчыл болган даштыкы политиказын бадыткап турар-дыр.

Бистерни чаңгыс аай сагыш-сеткил каттыштырып, бүгү делегейге тайбыңны камгалаар дээш сагыш салып турар акы-дуңма чурт — Чилиниң чазааның мурнуунан бо Керээге ат салыр деп хүндүлүг хүлээлгени мецзэ база дааскан дээрзин К. Ф. Сильва Гусман үргүлчүлеп чугаалаан.

Ядролуг шенелделерни хоруп турар Керээге кузелиниң ханызы-биле ханганын Турцияның ССРЭ-де элчини Фахри Корутюрк илергейлээн. Кол ядролуг күрүнелер — Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Каттышкан хаан күрүнезиниң ат салган бо Керээ ядролуг шенелделерни соксадырынче угланган деп, ол чугаалаан.

Керээ болза келир үеде бүгү кижи төрелгетенге сорук киирикчи үе болгаш делегейниң политиктиг байдалынга чоокка чедир-ле турган дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаанын хереченлеп турар кайгамчык документ болур дээрзин Турцияның элчини демдеглээн.

Төөгүлүг документиге ат салыышкыны ийиги шакта чоруп турган, а ол даңгыраглыг бижикке ат салып турар ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозуның тускай бажыңынга күрүнелериниң чаа-чаа төлээлекчилери кээп турган.

Түр бүзүреттирген П. Ж. Полак Нидерландының чазааның өмүнээзинден Керээге ат салган. Үш улуг күрүнелериниң чедип алган үүлдеринге күзел ханыышкынын ол хире эки илергейлээн кижилерге каттыжарын күзеп тур мен деп, ол чугаалаан. Керээ делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынга кол үүл — бүгү күрүнелериниң аразынга бот-бодун өзулуг билчир болгаш бүзүрежир чоруккa чедирер боор деп идегеп турар мен.

Суданның ССРЭ-де элчини Якуб Осман Керээге ат салган соонда медеглелди кылыры чугула деп санаан.

Тайбыңның база делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказын удуртулга болдурбушаан, судан улус болгаш ооң чазаа бо Керээни күзелдиң аажок улуг ханыышкыны-биле хүлээп алган деп, ол чугаалаан. Бо дугуржулга амгы үеде делегейниң мурнунда тургустунган айтыырларны шиитпирлээринге эргилделиг үе болурунга бистиң чуртувуста быжыы-биле бүзүреп турар бис.

Чаа дайынның, ылаңгыр термоядролуг дайынның айыылындан делегейниң хосталган турарынга, делегейниң бүгү айтыырларын тайбың арга-биле шиитпирлээн турарынга Африка ханы сонуургалдыг деп, элчин чугаалаан.

Грециянның хаан күрүнезиниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген И. Дэунис бодунуң чазааның дааскының болгаш төлээлеткенин өзугаар Керээге ат салган.

Ядролуг улуг күрүнелериниң дугуржулганы кылганынга кончуг өөрүп турар бис деп, ол медеглээн. Дайынның айыылын эвээжедиринче улуг базым болур Керээге ат салырынга бичии күрүне болур Греция оңза сонуургалдыг. Керээге ат салган чорук делегей байдалын экижидер, күрүнелер аразында бот-бодун билчир чорукту экижидер дээрзинге идегеп турар бис.

Ирланд Республиканың Великобританияда элчини Крэмин Корнелиус Керээге ат салыры-биле август 9-та Москвада, кажан Алексей Толстойнуң кудумчузунда бажыңга Керээге ат салыышкыны дооступ турда, чедип келген. Ол элчин ооң төлээлээн бүрүн эргезин шынзыдып турар документини ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозуның төлээлекчилеринге көргүскеш, Керээге ат салган. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни парафирлээн соонда дораан-на ирланд чазак ол чугула документиге байыр чедирип, медеглелди парлап үндүрген дээрзин ол сагындырган.

Ирланд чазак Керээни улустар аразында бот-бодун эки билчир чоруктуң чепсээ, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының чепсээ кылдыр көрүп турарын Крэмин Корнелиус чугаалаан.

Мооң-биле август 9-та Керээге ат салыышкыны доозулган. Москвага ийи хүннүң дургузунда 33 күрүнелериниң төлээлери Керээге ат салганнар.

Керээге ат салыышкыны-биле холбаштыр ССРЭ-нин Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин чазактарның бүрүн эргелиг төлээлеринге байыр чедирген. Бо Керээниң ужур-дузазын чазактарның төлээлекчилери документиге ат салырының үезинде боттарының чугаалаарынга демдеглеп турган.

Дараазында хүннерде өске күрүнелериниң Керээге ат салыышкыны үргүлчүлээн.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Куба республиканың найысылалы Гавана хоорай.
СЭТА-ның фотохрониказы.

III спартакиада чоруп тур

Совет Эвилелиниң карак четпес делгем девискээринде янзы-бүрү хөй националдыг, миллион-миллион күш-культуржуларны төлээлээн хөй мун шилиндек спорт-чулар бо хүннерде бистин Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвада чыглып келген, күштүг, капшагай, дилим чоруктуң, чалыы назынның байырлалы болуп берген — ССРЭ-ниң улустарының III спартакиадазының түңнел ужуражыышкыннарында киржип турар. Спартакиадалар болза бистиң чуртувуста бүгү совет аныяктарның чогаадыкчы күш-ажылга, Төрээн чуртунуң делгем кызыгаарын ооң дайзыннарындан камгаларынга кезээде белениниң көрүлдези, бүгү улустуң улуг байырлалы апарган. Ол байырлал дээрге совет кижиниң кадыының, амыдыралчы чаагай чоруунуң, чалыы назынның дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынын илередип турар. Бо чылын бо байырлал совет күш-культуранын болгаш спорттуң база бир улусчу байырлалы—Бүгүэвилелдин күш-культуржулар хүну-биле капсырлашканын билир болгай бис.

Бистин Тыва республикага бо чылын ,чоруттунгулаан спортчу ужуражыышкыннар болгаш шенелделер бүрүзү аныяктарның бо байырлалынга тураскаатты-ган. Спорт ниитилелдеринге болгаш районнарга спорт-тун чайгы хевирлерининг: бут бөмбүүнге, волейболга, чиик атлетикага, спорттуң национал хевирлеринге, стол теннизинге, баскетболга, боодалгага болгаш шыдыраага массалыг маргылдаалары арткылаан.

Тес-Хем районда «Мөрен», «Ак-Эрик» колхозтарга, Өвүр, Таңды болгаш өске-даа районнарга улуг спортчу байырлалдар болгулаан. Күш-культураның ыка хөй коллективтеринге спортчу-өөредилге ажылдары чоруттунгулаан. Чижээ, «Урожай» эки-тура ниитилелинин Балгазын, Межегей кадаа коллективтеринде волейбол, бут бөмбүүнүң команда-ларын тургускулаан, оларда спорттуң дериг-хереклелдери четчир. Ол ышкаш, «Динамо» эки-тура ниитилели күш-культуржу коллективтериниң бот-боттарының аразынга спортчу маргылдааларны үргүлчү чорудуп турар апарган.

Бо чылын чүгле республиканың спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң республика маргылдааларынга 500 ажыг спортчулар киришкен. Чартык чылдың түңнели-биле алырга, 1015 спортчу разрядчылар белеткеттинген, ооң иштинде бирги разрядчы 17 кижи, ГТО-нун I болгаш II чергезиниң демдээн 2142 кижи чедип алган.

Чайгы үениң дургузунда штанга болгаш аар шой келдирер спортчулар—И. Чижов, И. Волков, чиик атлетчилер—В. Сизенев, В. Баклыков, Т. Пахомова, тыва хүреш мөгелери — О. Кошкар-оол, М. Доржу, О. Оолак, О. Болат-оол, ча адыкчылары — В. Косарев, В. Мананников болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерибиле бисти өөрткен.

Бо маргылдааларга күш-культуржу коллективтерниң дыка хөйү ак-сеткилдиг киришкен, ынчалза-даа ийи-чаңгыс коллективтер үстүнде чугаалаттынганы ышкаш массалыг маргылдааларга шуут киришпээни четпес. Ындыг коллективтер боттарының аразынга маргылдаа, шенелделер кылбаан, улуг-улуг маргылдааларга төлээлекчилерин чорутпаан. Оларга бир-де дугаарында кедээ ажыл-агый техникумун ап болур. Бо өөредилге чери мурнунда чылдарда хоорайның кол командаларының аразынга туржуп, болдунуң төлээлекчилерин чайгы спортчу маргылдааларга киириштирип турган болза, бо чайын шуут шимээн читкени элдеп. Кызылда Күрүнениң башкы институдунда «Буревестник» эки-тура ниитилели база-ла ол ышкаш байдалда болуу берген. Бо күш-культура коллективинде чартык чылда чүгле ийи разрядчы спортчуну белеткээн, а ГТО-демдээн чангыс-даа кижи дужаап ап шыдаваан болуп турар. Ол өөредилге чериндe күш-культураның тускай дээди эртемниглери ажылдап турар болгай.

Барыын-Хемчик (даргазы эш С. Ооржак), Чөөн-Хемчик (даргазы эш Ш. Дилгижек) райсовет Чөвүлелдериниң ышкаш күш-культураның республикада массалыг организацияларында коллективтер база-ла сагыш амыр, оожум ажылдап турар.

Август 11-нин хүнүн бистиң республиканың спорттуң массалыг оюнары-биле демдеглээн. Кызыл хоорайда чиик атлетика талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа эгелээн, тыва национал хүрештин мөгелери күжүн шенешкен, а эң-не солун маргылдаа— бут бөмбүү база болган. Бо удаада бистиң республиканың ол талазы-биле тиилекчизи — «Транспортчу» команданың бут бөмбүүкчүлери Сибирьниң Кубогу дээш маргылдаага Кемерово областын Тайгада локомотив депозунун командазы-биле ужуражып турар.

В. ЮРЬЕВ,
республиканың даргазы.

„ОРУС ХУУЛГААЗЫН“

Бүгү совет кижилерниң болгаш делегейниң депшилгелиг бүгү улустарының сеткил-сагыжын хайындырып турар уран-чечен-документалдыг кинофильм «Орус хуулгаазынның» бирги серизы Тыванын көрүкчүлерининг сонуургалынга бараалгаары-биле бистин республиканда «аалдап» келгенин мурнунда дыннаткан болгай. Ол кайгамчык кинорассказтын баштайгы массалыг көрүлдези август 12-де Кызылдың «Найырал» кинотеатрында эгелээн болгаш ооң соонда республиканың бүгү кинотеатрларынга, клубтарынга болгаш өске-даа черлерге үнүп эгелээр.

Тыванын кино көрүкчүлериниң эргезинде «Орус хуулгаазынының» ийиги серизы база чедип келген. Республиканың кинопрокадынга ол ийиги серианын хөй-ниити көрүлдези август 9-та болуп эрткен. Кинофильмниң баштайгы хөй-ниити көрүлдезинге киришкен кижилер фильмниң бедик утка-шынарлыын, уран-чечен талазы-биле эки таарылтыр тургусканыны база катап бедин-биле үнелээн болгаш боттарының кайгамчык сонуургаш, магадааның илереткеннер. Ындыг болбас аргадаа чок!

«Орус хуулгаазынның» ийиги серизы Совет Эвилелинге 1959 чылда тудуп эгелээн, делегейде эң күчүлүг атомнуг электростанцияның тудуундан эгелээш, бистиң улуг делгем Төрээн чуртувуста боттанган кайгамчыктыг чаартылгаларны эрги болгаш чаа үүлдерни деннээринин аргазы-биле көнчүг тода көргүскен. Ында кол идея бо бүгү «хуулгаазының» боттандырыкчызы кымыл, кандыг күш үвел дээрзин көргүскен. Ол дээрге совет кижи-дир! Шаандагы крепостной тараачынның оглунуң оглу, амгы үеде делегейде сурагжаан эртемден, көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, коммунист В. Емельяновтуң амыдырал-чуртталгазының, ажыл-хереенин дугайында документалдыг рассказ-биле совет кижинин «хуулгаазын» күжүн чогаадыкчы, тургузукчу ролун байгамчык эки көргүскен. Ону түңневишаан, тайылбырлакчы: «Бо дээрге чаңгыс онзагай кижи эвес-тир, ындыглар миллион-миллион, олар бөдүүн совет кижилер, коммунистер-дир» деп тайылбырлап турар. Шынап-ла ол шын. «Орус хуулгаазының» көрүп орган совет кижи бүрүзүде ол фильмден бодун, бодунуң ажыл-хереен, партияның ажыл-чорудулгазын, социалистиг тургузугнун күчүшыдалын сеткил ханып көөр.

Фильмниң түңнелинде «Орус хуулгаазының» дулгуурү кайдал деп, угаангыр айтырыгны салгаш, ол дээрге марксизм-ленинизмниң өлүм чок өөредин-дир. улуг Лениннин, ооң тургускан партиязының гениймн-дир дээрзин партияның программаларынын негелдеринден, СЭКП-нин XXII съездизинин индиринден, кандыг-даа — берге-даа үеде, тиилелеглиг, өөрүшкүлүг-даа үеде В. И. Лениннин Мавзолейинче төнчү чок шуужуп кирип, ооң ленинчи соруктуң, төнмес дамырактан узуп ап турары дег, кезээде угаанынга, чүрээнге кадагалап арттырып алгаш, бергелерже, тиилелгелерже, байырлалче эрес-дидим кирип турар кижилерден көргүзүп турар.

«Орус хуулгаазының» рольдарын ийи чүс чээрби ажыг миллион совет кижилер ойнап күүседип турар деп, тайылбырлакчы силерге чугаалаар. Ында бичии-даа хөөрем чүве чок. Шынап-ла фильмде бүгү совет кижилер, оларның ажыл-хереэ киржип турар. Ынчангаш кедергей хожудаашкындан үнгеш, коммунизмни эң-не мурнай тургузуп турар чурт болгуже чедир улуг тулчуушкунга бодунуң киирген үлүүн, ам коммунизм дээш демиселдин кайы одуруунда турарын совет кижилерде көрүксевес кижи кайда деп. Шупту көрүксээр! Ону билип, көрүп алыр төлээде, кижи бүрүзү «Орус хуулгаазынны» ыаавыла көөрү чугула. Бо кайгамчык эки кылдынган уран-чечен-документалдыг кинофильмни шуптувус көрээлинер, эргим көрүкчүлер!

Дружинаның деңнелинче

Бистиң «Чодураа» колхозта улусчу дружинаның ажылын парторганизация секретары эш Дүмбүү, колхоз даргазы эш Кошкар-оол олар боттуу-биле удуртуп турарлар. Ооң түңнелинде ук дружина (командири эш В. Дамдын-оол) ниитинин корум-чурумун камгалаар талазы-биле бодунуң ажылын сөөлгү үеде элээ эжиктен.

Дружиначылар суурнуң кол-кол кудумчуларынга, хөй-ниити черлерининге боттарының албан-хүлээлгезин күүседип чоруп тургаш, ийи-чаңгыс кижилернин ниитилелге төлеп чок чоруктарын илередип турарлар. Эзиртир арагалап алгаш, кадайларын эттеп, өг-бүлезинге, кожаларынга амыр-дыш бербейн турган Көк-оол, Достай-оол, Наптыжык дээш өскелерни-даа олар тутказ, эш-хуузунуң судунче шилчиткилээн.

Дружиначылар хоойлу-дүрүм таныдылгазын база чорудуп, арагалаар, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбас, мангысталчак амыдыралдыглар-биле демиселди күштелдиреринин чугулазын олар чөп ортузунга үргүлчү тайылбырлап берип турарлар.

Ынчаарга чоннуң корум-чурумун тудар сорулгалыг база бир хөй-ниити организациявыстың — эш-хуузунуң судунуң ажылын ап көөр болза, ол барык-ла ажылдавайн турар. Ооң даргазы эш Эртине Сундуй-оол чоннуң негелдезин хандырбайн, судка кирген хомудалдарны, дружинаның шилчиткен херектерин көөрүн үр үеде саададып келген.

Бодунуң төрел-дөргүл кижилерин хөй-ниитинин шугуму-биле буруудаткан дугайында херектер киирергe суд даргазы оларны чогуур чурум өзугаар хөй-ниити мурнундан дүрген көөр талазы-биле хемчегларни албайн турар.

— Буруудаттырган кижилер-биле чугаалажып көрдүм, моон соңгаар бак үүлгедиг кылбаны-биле хол үжүүн бердилер—деп, хомудакчыларга харыылаарынга ол чаңчыга берген.

Херек кырында ол дарга соңгускан хүнүнден бээр суд хуралын чаңгыс-даа катап чыыдырбаан. Бир эвес арагага сундугар болгаш ниитинин корум-чурумун үрээр ийи-чаңгыс кижилеринин херээн хөй-ниитинин судунга көрүп, төлеп чоктарны шыңгыы буруу шаап турар чүве болза, олар черле эттинип, чазалыр апаарлар.

Ынчангаш эш-хуузунуң судунуң ажылын улусчу дружинаның ажылынын деннелинге чедир бедилерин колхозчулар удуу-биле күзеп турарлар.

К. ЯҢМАА.

Улуг-Хем район.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге улуг эвес чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес, диңмирээшкин болур. Хат өй-тавында, чоорту дыңзыыр, соңгу-барыын түк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 22 — 28, а Кызылга — 26 — 28 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **Уругларга программалар** 10, 40, **«Орус хуулгаазын»** (1-ги серизы) 11.40, 1.20, 3.30, 5.40, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Орус хуулгаазын»** 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 8, 10,15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Он алдыгы час»** 10, 2.30, 4.30, **«Пеньков суурга болган чорук»** 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Орук белдиринге»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Баштайгы эшелон»** 5, 7, 9 шактарда.

Паротитти нептеретпеңер!

5-тен 15 хар чедир назылыг уруглар ооң аарыгылаар.

Аарыг кижилерге дегтининден, оларның чөдүлүнден, олар-биле чугаалашканындан — чарааның болгаш дүкпүүнүң хензиг чаштанчыларындан ол аарыг дамчын халдаар.

Паротиттен уруг аарый берзе, ону тускай өрээлге тургускаш, өске уруглар-биле ону 2 хүн дургузунда аралаштырбаңар.

Аарыг кижиниң ажыглап турган ак хеп дериглерин, думчук аржыылдарын, аржыылын, аяк-савазын изиг сугга хайындырып турунар.

Ада-иелер! Уругларыңарга кичээнгейлиг болунар: олар деңгелиреп, чемге хөөнчок апарза, кулактарының дажы чаңгыс ийикпе ийи талазындан кулактарны сарбайтыр ыжа берзе, дораан-на эмчиге барыңар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чаагай тура-соруктуң улуг чедиишкини

Бразилияның, Данияның, Афганистанның, Норвегияның, Аргентинаның, Чилиниң Турцияның, Нидерландыларның, Суданның, Грециянның, Ирландия Республиканың чазактарының төлээлеттирген кижилери Керээге ат салган.

Керээге ат салыышкынынга ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң чиңгине секретары Б. Ф. Подцеров, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң килдистер эргелекчилери, а ол ышкаш совет болгаш даштыкы парлалганың, радионуң корреспондентилери киришкен.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин чазактарның төлээлекчилеринге чүве чугаалаан, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге мооң мурнуу чарыында, бо-ла залга 22 күрүнелериниң төлээлеттирген кижилери боттарының аттарын салган деп айыткан.

Августуң 9-та Москвага ол Керээге Бразилияның ССРЭ-де элчини Т. Лейтао Да Кунья бир дугаарында ат салган, ол төөгүлүг документини чепсеглениишкинни бүрүнү-биле дүжүреринче баштайгы базым деп адаан.

Чепсеглениишкинни дүжүрер чорук болза, үштүң ийиги кезээ амга чедирле аарыг-аржыктан болгаш аш-чуттан качыгдап турар кижи төрелгеттинниң өйү келген негелдези болуп турар деп, элчин демдеглээн. Дайын хереглелдеринге үндүрүп турар хөрөңгилерни кижилериниң чаагай чоруунче угландырганда ынчан кайы хире магалыг перспективалар ажыттынып болуру кижи бүрүзүнге билдингир.

Үргедээшкин чепсектериниң орнунга угаан-бодалдың болгаш материалдың үнелиг үүлдерин тургузар херек деп, Бразилияның элчини онзалап демдеглээн. Бразилияның чазааның бүрүнү-биле каттыжып турары бо Керээ ол чаагай соруулга бараан болуп турар.

Ооң соонда столга чедип келген Данияның ССРЭ-де элчини Кристиан Д. Хольтен-Эггерт бодунуң кыска чугаазын орус дыл кырынга чугаалаан. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге, Данияның хаан чериниң даалгазы-биле ат салыр улуг алдар меңээ таварышты, бо Керээни Москвага чарган дугайында медээни данилер улуг сеткил ханыышкыны-биле уткаан деп, ол чугаалаан.

Бо Керээ болза радиактивтиг бүдүмел-биле хораладаттынар чоруктуң айыылын чайладып турар болгаш Чөөн база Барыын чүктүң аразынга улам ыңай чугаалажыышкынарга үндезинни тургузуп турар-дыр деп, элчин демдеглээн. Ук Керээ депшилгениң болгаш тайбыңның хереңге бараан болур дээрзинге мээң чуртум шын сеткили-биле идегеп турар деп, Кристиан Д. Хольтен-Эггерт медеглээн.

Данияның төлээлекчизин Афганистанның элчини Абдул Хаким Шахламы солаан. Бо Керээ дээрге үш улуг күрүнелериниң — Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның могаг-шылаг чок күжениишкиннериниң түңнели-дир деп, ол онзалап демдеглээн. Ук Керээ болза бистиң үевистиң эң-не улуг, политиктиг болуушкуннарының бирээзи болур болгаш чурттар аразында харылзаларны быжыглаарынга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга улуг салдарны чедирер. Бо Керээ ооң-биле чергелештир делегейниң калбак кады ажылдажылгазынга үндезинни база-ла белеткеп турар.

Бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынче болгаш ядролуг энергияны улустарның аас-кежиинге болгаш чечектелиишкининге ажыглаарынче угланган өске-даа базымнар кылдынган турар дээрзинге идегелин элчин илереткен.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни хоруур дугайында ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның аразынга маңаа, Москвага чарган Керээни бистиң чуртувус ак-сеткилдиг өөрүшкү-биле хүлээп алган деп, Норвегияның ССРЭ-де элчини Фритьоф Х. Якобсен медеглээн. Керээ болза делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынга идиг болур магат чок.

Керээни долгандыр күрүнелериниң калбаа-биле каттыжар чоруу бот-бодунга бүзүрежир чорукту улам ыңай быжыглаарынга дузалаар болгаш чепсеглениишкинни дүжүреринче орукка улам ыңайгы базымнариың болдунарын кылыр дээрзинге идегелин Фритьоф Х. Якобсен илергейлээн.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге ат салырын Аргентинаның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген К. Ф. Сильва Гусманга Аргентинаның болгаш Чилиниң чазактары дааскан. Ол хүндүлүг даалганы күүсеткеш, ооң чугаалааны болза:

Нацияларның аразында харылзааларга бот-бодун билчир чоруктуң принципин Аргентина бодунуң даштыкы политиказынга чайгылыш чокка кезээде деткип келген. Тайбыңны быжыглаар соруулга-биле чөрүлдээлерни чайладырынга болгаш дем каттыштырарынга белеңин Аргентина кезээде илергейлеп турган. Бот-бодун билчир чоруккa ол хире идегелдиг үүлдер бижиттинген бо Керээге бодунуң холунуң үжүүн салгаш, Аргентинаның чазаа бодунуң чаңчыл болган даштыкы политиказын бадыткап турар-дыр.

Бистерни чаңгыс аай сагыш-сеткил каттыштырып, бүгү делегейге тайбыңны камгалаар дээш сагыш салып турар акы-дуңма чурт — Чилиниң чазааның мурнуунан бо Керээге ат салыр деп хүндүлүг хүлээлгени мецзэ база дааскан дээрзин К. Ф. Сильва Гусман үргүлчүлеп чугаалаан.

Ядролуг шенелделерни хоруп турар Керээге кузелиниң ханызы-биле ханганын Турцияның ССРЭ-де элчини Фахри Корутюрк илергейлээн. Кол ядролуг күрүнелер — Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Каттышкан хаан күрүнезиниң ат салган бо Керээ ядролуг шенелделерни соксадырынче угланган деп, ол чугаалаан.

Керээ болза келир үеде бүгү кижи төрелгетенге сорук киирикчи үе болгаш делегейниң политиктиг байдалынга чоокка чедир-ле турган дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаанын хереченлеп турар кайгамчык документ болур дээрзин Турцияның элчини демдеглээн.

Төөгүлүг документиге ат салыышкыны ийиги шакта чоруп турган, а ол даңгыраглыг бижикке ат салып турар ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозуның тускай бажыңынга күрүнелериниң чаа-чаа төлээлекчилери кээп турган.

Түр бүзүреттирген П. Ж. Полак Нидерландының чазааның өмүнээзинден Керээге ат салган. Үш улуг күрүнелериниң чедип алган үүлдеринге күзел ханыышкынын ол хире эки илергейлээн кижилерге каттыжарын күзеп тур мен деп, ол чугаалаан. Керээ делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынга кол үүл — бүгү күрүнелериниң аразынга бот-бодун өзулуг билчир болгаш бүзүрежир чоруккa чедирер боор деп идегеп турар мен.

Суданның ССРЭ-де элчини Якуб Осман Керээге ат салган соонда медеглелди кылыры чугула деп санаан.

Тайбыңның база делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказын удуртулга болдурбушаан, судан улус болгаш ооң чазаа бо Керээни күзелдиң аажок улуг ханыышкыны-биле хүлээп алган деп, ол чугаалаан. Бо дугуржулга амгы үеде делегейниң мурнунда тургустунган айтыырларны шиитпирлээринге эргилделиг үе болурунга бистиң чуртувуста быжыы-биле бүзүреп турар бис.

Чаа дайынның, ылаңгыр термоядролуг дайынның айыылындан делегейниң хосталган турарынга, делегейниң бүгү айтыырларын тайбың арга-биле шиитпирлээн турарынга Африка ханы сонуургалдыг деп, элчин чугаалаан.

Грециянның хаан күрүнезиниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген И. Дэунис бодунуң чазааның дааскының болгаш төлээлеткенин өзугаар Керээге ат салган.

Ядролуг улуг күрүнелериниң дугуржулганы кылганынга кончуг өөрүп турар бис деп, ол медеглээн. Дайынның айыылын эвээжедиринче улуг базым болур Керээге ат салырынга бичии күрүне болур Греция оңза сонуургалдыг. Керээге ат салган чорук делегей байдалын экижидер, күрүнелер аразында бот-бодун билчир чорукту экижидер дээрзинге идегеп турар бис.

Ирланд Республиканың Великобританияда элчини Крэмин Корнелиус Керээге ат салыры-биле август 9-та Москвада, кажан Алексей Толстойнуң кудумчузунда бажыңга Керээге ат салыышкыны дооступ турда, чедип келген. Ол элчин ооң төлээлээн бүрүн эргезин шынзыдып турар документини ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозуның төлээлекчилеринге көргүскеш, Керээге ат салган. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни парафирлээн соонда дораан-на ирланд чазак ол чугула документиге байыр чедирип, медеглелди парлап үндүрген дээрзин ол сагындырган.

Ирланд чазак Керээни улустар аразында бот-бодун эки билчир чоруктуң чепсээ, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының чепсээ кылдыр көрүп турарын Крэмин Корнелиус чугаалаан.

Мооң-биле август 9-та Керээге ат салыышкыны доозулган. Москвага ийи хүннүң дургузунда 33 күрүнелериниң төлээлери Керээге ат салганнар.

Керээге ат салыышкыны-биле холбаштыр ССРЭ-нин Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин чазактарның бүрүн эргелиг төлээлеринге байыр чедирген. Бо Керээниң ужур-дузазын чазактарның төлээлекчилери документиге ат салырының үезинде боттарының чугаалаарынга демдеглеп турган.

Дараазында хүннерде өске күрүнелериниң Керээге ат салыышкыны үргүлчүлээн.

(СЭТА).

ПАССАЖИРЛЕРНИ ШЕРИГ САМОЛЁТТАРЫ-БИЛЕ ЧОРУДУП ТУРАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциядa садыг флодунуң далайжыларының болгаш механиктериниң ажыл соксадыышкыны он сес хонукта үргүлчүлеп турар. Олар ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалын экижидерин суднолар эзелериннен негеп турар. Ылангыа чурттуң мурнуу талазында. Марсельде, Ниццада ийи корабльдер өртээлдерде бир хонукта аная туруп келген, далай вокзалдарында мунмуң пассажирлер мөөннелген болгаш чүктү чедирерин саададып турар. Эрге-чагыргалар су